

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
KONSTITUCINĖS TEISĖS KATEDRA

INDRĖ PILYBAITĖ
TRANSPORTO TEISĖS MAGISTRANTŪROS STUDIJŲ PROGRAMA

**KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS INSTITUCIJOS BALTIJOS ŠALYSE (ESTIJA,
LATVIJA, LIETUVA)**
Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas -
prof. E.Jarašiūnas

Katedros vedėjas –
prof. E.Jarašiūnas

Vilnius, 2007

TURINYS

ĮVADAS.....	3
1. KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS FORMŲ ĮVAIROVĖ	
1.1. Pagrindiniai konstitucinės justicijos modeliai.....	5
1.2. Amerikietiškas konstitucinės justicijos modelis.....	5
1.3. Europietiškas konstitucinės justicijos modelis.....	8
1.4. Konstitucinės priežiūros formos.....	10
1.5. Baltijos šalys konstitucinės justicijos formų įvairovės kontekste.....	11
2. KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS ĮTVIRTINIMO DABARTINĖSE BALTIJOS ŠALIŲ KONSTITUCIJOSE IŠTAKOS.....	13
3. KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS INSTITUCIJŲ VIETA BALTIJOS ŠALIŲ VALDŽIOS INSTITUCIJŲ SISTEMOJE.....	17
4. BALTIJOS ŠALIŲ KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS INSTITUCIJŲ SUDĖTIS FORMAVIMO TVARKA	22
5. BALTIJOS ŠALIŲ KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS INSTITUCIJŲ TEISĖJŲ TEISINIS STATUSAS	29
6. KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS INSTITUCIJŲ BALTIJOS ŠALYSE JURISDIKCIJA.....	35
7. SUBJEKTAI, TURINTYS TEISĘ KREIPTIS Į BALTIJOS ŠALIŲ KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS INSTITUCIJAS.....	40
8. KONSTITUCINIO TEISMINIO PROCESO PAGRINDINIAI BRUOŽAI.....	43
9. BALTIJOS ŠALIŲ KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS INSTITUCIJŲ SPRENDIMŲ RŪŠYS BEI PRIVALOMUMAS.....	50
IŠVADOS.....	54
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	56
SANTRAUKA.....	59
SUMMARY.....	60

ĮVADAS

Kiekvienos demokratinės valstybės teisinio gyvavimo pagrindas yra Konstitucija – pagrindinis šalies įstatymas. Konstitucijos viršenybė teisės sistemoje visų pirma reiškia, kad ji yra teisės aktų hierarchijos viršūnėje. Tai lemia, kad ir įstatymų leidžiamosios valdžios, ir įstatymų vykdomosios valdžios, ir teisminės valdžios institucijų priimti teisės aktai visapusiškai turi atitikti pagrindinį valstybės įstatymą. Todėl yra būtina imtis visų įmanomų priemonių, kad būtų užtikrinta Konstitucijos viršenybė.

Konstitucijos apsaugos klausimas yra sudėtingas. Tai yra viena iš svarbiausių problemų konstitucinėje teisėje. Natūralu, kad siekiant išlaikyti Konstitucijos viršenybę kitų valstybės teisės aktų atžvilgiu yra naudojamos įvairios priemonės. Efektyviausia, nors ir neabsoliučia, Konstitucijos apsaugos priemone reikėtų laikyti konstitucinės justicijos institucijų veiklą.

Įvairiose valstybėse konstitucinė justicija yra įgyvendinama skirtingomis institucinėmis formomis. Tai sąlygoja skirtingos teisės tradicijos, skirtinga teisinė praktika. Vienose šalyse teismine teisės aktų konstitucinę kontrolę vykdo visi tų valstybių teismai, kitose šią funkciją atlieka aukščiausi teismai, dar kitose tai pavesta specialiai tam įsteigtoms valstybės institucijoms.

Lietuvoje mokslinių darbų apie konstitucinės justicijos institucijas nėra labai daug. Esamuose darbuose dažniausiai nagrinėjamas kuris nors vienas šių institucijų veiklos aspektas, kaip pvz. santykis su kitomis valdžios institucijomis, leidžiamų teisės aktų galia teisinėje sistemoje ir pan.

Būtent ši priežastis paskatino domėtis, kokios konstitucinės justicijos formos egzistuoja glaudžiais ryšiais susijusiose Pabaltijo valstybėse – Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje.

Darbo problema. Iki šiol Lietuvoje nebuvo atlikta Baltijos šalių konstitucinės justicijos institucijų lyginamoji analizė, atskleidžianti kokius konstitucinės justicijos modelius yra pasirinkusios šios šalys, kokios konstitucinės justicijos institucijos atlieka konstitucinę kontrolę Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje, nebuvo atskleisti jų teisinės padėties, veiklos skirtumai bei panašumai.

Tyrimo objektas. Lietuvos, Latvijos ir Estijos konstitucinės justicijos institucijos.

Tyrimo dalykas. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, Latvijos Respublikos Konstitucinis Teismas, Estijos Respublikos Aukščiausiasis Teismas, šių institucijų ypatumai.

Darbo tikslas ir uždaviniai. Šiame darbe bus siekiama palyginti Lietuvos, Latvijos bei Estijos konstitucinės justicijos institucijas, atskleisti jų skirtumus bei panašumus.

Tikslas bus įgyvendinamas per šiuos uždavinius:

- 1) atskleisti svarbiausius konstitucinės justicijos modelių bruožus, jų skirtumus;

- 2) nustatyti Estijos, Latvijos bei Lietuvos konstitucinės justicijos institucijų vietą valstybių valdžios institucijų sistemoje;
- 3) išanalizuoti Estijos, Latvijos bei Lietuvos konstitucinės justicijos institucijų sudarymo tvarką bei teisėjų statusą;
- 4) palyginti šių institucijų kompetenciją;
- 5) nustatyti subjektus, turinčius teisę kreiptis į Estijos, Latvijos bei Lietuvos konstitucinės justicijos institucijas;
- 6) atskleisti pagrindinius konstitucinio teismo proceso bruožus;
- 7) nustatyti šių institucijų priimamų baigiamųjų aktų reikšmę.

Konstitucinės teisės literatūroje naudojamos įvairios sąvokos – teisminė konstitucinė kontrolė, konstitucinė justicija, konstitucinis teisingumas ir pan. - iš esmės atspindi tą patį reiškinį – siekį užtikrinti konstitucijos viršenybę prieš įstatymus. Šiame darbe bus naudojama **konstitucinės justicijos** sąvoka, kuri reiškia teismo institucijų veiklą, užtikrinant Konstitucijos viršenybę valstybių teisinėje sistemoje.

Darbe daugiausiai bus remiamasi tokiais teoriniais ir empiriniais metodais kaip analizė, apibendrinimas, lyginimas bei dokumentų analizė. Analizė padės atskleisti konstitucinės justicijos institucijų ypatybes: formavimo tvarką, kompetenciją, priimamų teisės aktų rūšis bei vėliau, naudojant lyginamąjį metodą palyginti Lietuvos, Latvijos ir Estijos konstitucinės justicijos institucijas. Naudojant apibendrinimo metodą bus atskleisti svarbiausi konstitucinės kontrolės modelių bruožai, išskirtos esminės šių modelių savybės. Taip pat šis metodas bus naudojamas pateikiant darbo išvadas. Dokumentų analizės metodo pagalba bus nagrinėjami konstitucinės kontrolės institucijų veiklą reglamentuojantys teisės aktai, kurie šiame darbe ir bus pagrindinis informacijos šaltinis.

Pagrindiniai šio darbo šaltiniai bus Lietuvos, Latvijos ir Estijos teisės aktai. Taip pat bus nagrinėjami įvairūs lietuvių bei užsienio mokslininkų veikalai, atskiri straipsniai iš rinkinių „Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis“, „Konstitucinis Teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje“, analizuojami įvairūs „Teisės“, „Jurisprudencijos“, „Teisės problemos“ žurnalų straipsniai, remiamasi Latvijos bei Estijos internetiniuose puslapiuose rasta informacija.

1. KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS FORMŲ ĮVAIROVĖ

1.1. Pagrindiniai konstitucinės justicijos modeliai

Vienas iš pagrindinių teisinės valstybės principų yra konstitucijos viršenybė kitų valstybės teisės aktų atžvilgiu. Kaip specifinis šio principo apsaugos būdas yra konstitucinė kontrolė. Teisminė konstitucinė kontrolė reiškia specializuotą konstitucijos, kaip aukščiausios juridinės galios teisės normų akto, apsaugos mechanizmą.

Lyginamojoje konstitucinėje teisėje yra išskiriami du konstitucinės justicijos modeliai. Šie modeliai dažniausiai vadinami “amerikietiškas konstitucinės justicijos modelis” ir “europietiškas konstitucinės justicijos modelis”. Amerikietiškas modelis dažniausiai dominuoja bendrosios teisės tradicijos valstybėse, o europietiškas - civilinės teisės tradicijos valstybėse. Bet tai nėra absoliuti taisyklė, mat šių modelių savybės gali būti pritaikytos tiek anglosaksiškosios, tiek kontinentinės teisės tradicijų šalyse.

Koks modelis pasirenkamas valstybėje priklauso nuo daugybės priežasčių, tarp kurių galima būtų paminėti šias svarbiausias:

- Valstybės teisinės sistemos ypatumai (joje pripažinta teisės šaltinių sistema, valstybės konstitucijos formalizavimo pobūdis, teisminių precedentų vaidmuo);
- Valstybėje egzistuojanti teisminė sistema, atsižvelgiant į nacionalines ir istorines tradicijas;
- Konstitucinio teisinio reguliavimo ypatumai, priklausomai nuo valstybinės valdžios organizavimo bei valstybės sąrangos formos;
- Geografiniai ir demografiniai valstybės ypatumai – teritorijos dydis, apgyvendinimo tankumas ir kt.¹

Reikia pažymėti, kad šie išskiriami du modeliai tėra tik teoriniai, mat daugumoje valstybių egzistuoja “hibridiniai” variantai. Tokius mišrius variantus, tik sąlyginai galima priskirti europietiškajam ar amerikietiškajam konstitucinės justicijos modeliui.

1.2. Amerikietiškas konstitucinės justicijos modelis

Istoriškai pirmas atsirado taip vadinamasis amerikietiškas konstitucinės kontrolės modelis. Visiškai logiškas teisminės konstitucinės kontrolės instituto atsiradimas šalyse, priklausančiose anglosaksiškajai teisės sistemai, kurioms būdinga, jog teismo sprendimas yra svarbus teisės šaltinis. 1803 m. žymiojoje *Marbury v. Madison* byloje JAV Aukščiausiasis Teismas paskelbė, jog teismams priklauso teisė panaikinti federalinius ir kitus įstatymus, prieštaraujančius federalinei

¹ Брежнев О.Б. “Американская модель” судебного конституционного контроля (генезис и основные черты)// Конституционное и муниципальное право. 2005 - 6. с.30

Konstitucijai. Taigi šiuo teismu sprendimu, buvo nustatyta, jog konstitucinė kontrolė atliekama bendrosios jurisdikcijos teismų. Vėliau panašūs konstitucinės justicijos modeliai įsitvirtino Lotynų Amerikos šalyse (Argentina, Brazilija, Kolumbija), Skandinavijoje (Danija, Švedija, Norvegija), anglų dominijose (Australija, Kanada, Naujoji Zelandija).

Svarbiausiomis šio konstitucinės justicijos modelio prielaidomis tapo šios nuostatos, įtvirtintos JAV Aukščiausiojo Teismo sprendimuose:

1. “Konstitucija yra įstatymas, kurį teismai gali aiškinti kaip ir bet kurį kitą teisės normų aktą;
2. bendrosios jurisdikcijos teismai turi teisę aiškinti Konstituciją, bet tik tam, kad galėtų išspręsti bylą;
3. iškilus prieštaravimui ar teisinei kolizijai tarp konstitucijos ir kokio nors įstatymo, teismai privalo taikyti Konstituciją, kaip aukščiausios juridinės galios valstybės įstatymą.”²

Pagrindinis šio konstitucinės kontrolės modelio bruožas ir yra jos įgyvendinimas bendrosios jurisdikcijos teismų, nesudarant specializuotos autonominės institucijos. Pagal amerikietiškąjį modelį konstitucinė justicija pripažįstama kaip viena iš teismų funkcijų, neišskiriant konstitucinio teisingumo iš įprasto teisingumo mechanizmo, nes visos bylos, nepaisant jų prigimties yra sprendžiamos tų pačių teismų ir pagal tas pačias taisykles ir konstitucingumo klausimas gali iškilti bet kada, nagrinėjant tiek civilines, tiek administracines, tiek baudžiamąsias bylas.

Pagrindiniai klasikinio šio modelio bruožai yra:

1) universalumas, kuris pasireiškia tuo, jog tikrinami ne tik įstatymai, bet ir kiti norminiai aktai, priimami visų lygių vykdomosios valdžios. Be to, teismas gali pripažinti prieštaraujančiais konstitucijai ir teisėsaugos institucijų veiksmus, pažeidžiančius konstitucinį tinkamos teisinės procedūros principą;

2) kazuistiškumas, kuris reiškia, jog konstitucinė kontrolė galima tik nagrinėjant konkrečią bylą pavyzdžiui, kai viena ginčo šalis mano, jog kitos šalies reikalavimai yra pagrįsti konstitucijai prieštaraujančia teisės norma. Tuomet teismai privalo išspręsti klausimą dėl normos atitikimo konstitucijai ir vėliau išspręsti bylą iš esmės;

3) atsitiktinis kontrolės pobūdis, kuris pasireiškia tuo, kad teisės akto konstitucingumo problema gali iškilti nagrinėjant bet kurią bylą ir konstituciniai ginčai nesudaro atskiros bylų kategorijos;

4) decentralizuotas pobūdis, t.y. konstitucinė kontrolė gali būti įgyvendinama bet kurio bendrosios jurisdikcijos teismo sprendžiant konkrečią bylą, kuriame piliečio teisėtas interesas;

² Клитас А. А. Конституционная юстиция в зарубежных странах. Москва: Международные отношения, 2004. с.18.

5) teismo sprendimas dėl akto konstitucingumo yra privalomas tik byloje dalyvaujančioms šalims. Bet jei byla nukeliauja iki aukščiausiojo teismo, tai pastarosios institucijos sprendimas dėl teisės akto ar jo dalies konstitucingumo taps privalomas visų grandžių teismams. Taigi šiuo atveju teisinės tvarkos stabilumą užtikrina teismų precedentai bei privalomąją galią turintys aukščiausiųjų teismų sprendimai.

Lyginamojoje konstitucinėje teisėje išskiriamos kelios, šio konstitucinės justicijos modelio formos: centralizuota konstitucinės priežiūra, kuomet konstitucinės justicijos funkcija yra priskirta išimtinai tik aukščiausios valstybės teisminei institucijai; iš dalies centralizuota – “būdinga federacinėms valstybėms, kur šalia aukščiausios teismo instancijos šia priežiūrą (bet tik vietos įstatymų atžvilgiu) vykdo federacijos subjektų aukščiausieji teismai, tačiau galutinis sprendimas priklauso federacijos aukščiausiajam teismui”³; decentralizuota konstitucinė priežiūra, kuomet teisės aktų konstitucingumo klausimą gali spręsti visų pakopų bendrosios kompetencijos teismai.

Daugumoje valstybių, kurios perima amerikietiškaį konstitucinės justicijos modelį, dažnai numatoma, kad žemesniųjų instancijų teismai neturi teisės nagrinėti konstitucingumo klausimus. Jei sprendžiant bylą tokie klausimai iškyla, tai byla perduodama aukščiausiai teisminei instancijai. Taigi galima būtų kalbėti apie egzistavimą centralizuoto amerikietiškojo konstitucinės justicijos modelio variantą, kuris pagal kai kuriuos savo bruožus (įgaliojimų koncentravimas vienoje teisminėje institucijoje ir jų specialus įstatyminis reguliavimas) artimas europietiškaį konstitucinės justicijos modeliui.

Apibūdinant konstitucinės justicijos modelį pagal kitas konstitucinės kontrolės formas, galima būtų išskirti šiuos požymius:

- 1) galima tikrai paskesnioji (vėlesnioji) kontrolė, t.y. jau priimtų ir įsigaliojusių teisės aktų tikrinimas;
- 2) nustatomasis kontrolės pobūdis, kuris pasireškia tuo, jog teismo sprendimas turi tam tikras teises pasekmes, kaip teisės akto galios faktinis praradimas;
- 3) fakultatyvi kontrolė, t.y., kad būtų nagrinėjamas konstitucingumo klausimas būtina kreiptis į teismą tam tikros valstybės institucijos ar fizinio asmens. Teisę kreiptis į teismą šiuo klausimu turintys subjektai yra įtvirtinami įstatymuose ar konstitucijose;
- 4) galima tikrai konkreti teisės normų kontrolė, kuri atliekama tik nagrinėjant konkrečią bylą, jei joje dėl turimo taikyti įstatymo iškilo jo konstitucingumo klausimas;
- 5) vykdoma tiek ir materialinė, tiek ir formalinė kontrolė, t.y. tikrinamas tiek ir normos turinys, tiek ir formalinių reikalavimų laikymasis.

Be to, skiriasi ir konstitucinės justicijos institucijų sudarymo tvarka, kadencijos laikas.

³ Vaitekienė E., Vidrinskaitė S. Lietuvos konstitucinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001. p.120

Šis, amerikietiškas konstitucinės justicijos modelis, dažniausiai vertinamas kaip pigesnis ir paprastesnis, nes “ nereikia didinti valdininkų skaičiaus, nereikia papildomų patalpų ir išlaikymo lėšų, į teismą gali tiesiogiai kreiptis kiekvienas pilietis, kurio teisės pažeidžia teisės norma, neatitinkanti konstitucijos, ir panašiai.”⁴

Tačiau šis modelis, žinoma, turi ir trūkumų. Štai žymus teisės mokslininkas M.Romeris pažymi, jog bendrosios kompetencijos teismų vykdoma konstitucinė kontrolė prieštarauja valdžių padalijimo principui: “jei teisėjai galėtų laikyti nekonstitucingais įstatymų leidėjo leidžiamus įstatymus ir jų netaikinti, tai tuo jie būtų įsikišę į įstatymų leidėjo darbą, kuris tuo pačiu pareitų nuo teisėjo nusistatymo; teisėjai virstų įstatymų galios ir veikimo sprendėjais.(...) Tad – sakoma – Amerikos sistema esanti ypatingai pavojinga tuo, kad ji perduodanti vyriausiąją politinę galią valstybėje teisėjams, vadinasi – kaip tik tiems, kurie turi mažiausiai kvalifikacijų valdyti šalį.”⁵ Kaip kitą svarbų trūkumą M.Romeris įvardina kazuistinio partikuliarizmo problemą, kuris reiškia, jog skirtingi teismai gali skirtingai aiškinti konstituciją. Ir tuomet gali susidaryti situacija, kai viename teisme tas pats įstatymas bus taikomas, o kitame jau ne. O tai labai kenksminga ir pačios teisės sistemos stabilumui.

Kiti teisės mokslininkai dar išskiria tokius neigiamus modelio bruožus kaip: “sprendžiant konstitucingumo klausimą didelis teismo prisirišimas prie nagrinėjamos civilinės, baudžiamosios ar administracinės bylos aplinkybių; įpareigojantis teismo sprendimas tik konkrečios bylos šalims; galimybė kelti konstitucinį klausimą tik fiziniams asmenims.”⁶

Apibendrinant galima pasakyti, jog bendrosios teisės sistemos šalyse pagrinde įsitvirtino amerikietiškas konstitucinės justicijos modelis, kurio svarbiausias bruožas yra tai, jog čia konstitucinės kontrolės funkciją vykdo bendrosios jurisdikcijos teismai. Ši funkcija nėra pagrindinė ši teismų veiklos sritis, o tik kaip papildoma. Sprendimo pasekmes dažniausiai patiria tik konkretaus teisinio ginčo šalys. Kaip svarbiausią ydą galima būtų įvardinti kazuistinį partikuliarizmą.

1.3. Europietiškas konstitucinės justicijos modelis

Amerikietiškas konstitucinės justicijos modelis Europoje neprigijo. Čia labiau įsitvirtino specializuotos konstitucinės priežiūros institucijos modelis, kurio koncepcijos kūrėjų laikomas austrų teisininkas H.Kelsenas. Jo gryniosios teisės doktrina padėjo tam teorinius pagrindus. H.Kelsenas vienos aukščiausios įstatymų konstitucingumo kontrolės institucijos būtinumą grindė valdžios padalijimo koncepcija, teisės normų hierarchijos sistemos vientisumu bei privalejimu

⁴ Vaitekienė E., Vidrinskaitė S. Lietuvos konstitucinės teisės įvadas. Vilnius :Justitia, 2001. p.117

⁵ Romeris M. Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose. Vilnius:Pozicija, 1994. p.104-105.

⁶ Ковлер А.И., Чиркин В.Е., Юдин Ю.А. Сравнительное конституционное право. Москва: Манускрипт, 1996. с.165

užtikrinti jos darnų funkcionavimą. 1919 m. įstatymu buvo įkurtas Aukštasis Konstitucinis Teismas, kuriam buvo suteikti įgaliojimai tikrinti provincijų parlamentų priimtų įstatymų atitikimą laikinosios Vyriausybės aktams. Galutinę formą, ši konstitucinės justicijos institucija įgavo po metų, priėmus 1920 m. spalio 1 d. Konstituciją. Su laiku austrų modelis buvo perimtas ir konstituciniai teismai pradėti steigti kitose valstybėse. Labiausiai paplito Vakarų Europoje, tačiau ši konstitucinės justicijos modelį taiko ir Amerikos šalys (Kolumbija, Panama, Čilė), Azijos valstybės (Turkija, Pietų Korėja), o taip pat ir Afrikos valstybės (Angola, Egiptas, Malis).

Pagal šį modelį, konstitucinės justicijos funkciją vykdo specializuotos institucijos – Konstitucinis teismas, Konstitucinis tribunolas, Konstitucinė taryba. Jos turi išimtinę kompetenciją nagrinėti konstitucinius ginčus. Kartais konstitucinę priežiūrą vykdo neteisminė, o vadinamoji kvaziteisminė institucija, tačiau šiame darbe, norint išvengti painiavos, visas europietiškojo modelio specializuotas institucijas vadinsime konstituciniais teismais.

Galima būtų išskirti tokius pagrindinius šio konstitucinės justicijos modelio bruožus:

1) teisės aktų konstitucingumo klausimams spręsti yra sukurti specializuotos konstitucinės justicijos institucijos, kurios neįeina į bendrą teismų sistemą;

2) konstitucinė kontrolė šiai institucijai yra vienintelė funkcija (o ne kaip amerikietiška modelyje bendrosios jurisdikcijos teismams tik viena iš keleto funkcijų);

3) į šių specializuotų konstitucinės justicijos institucijų sudėtį įeina ne tik profesionalūs teisėjai, bet ir teisės profesoriai, aukšto rango valstybės tarnautojai, kiti aukštos kvalifikacijos teisininkai ir šių institucijų formavime neretai dalyvauja kelios valdžios šakos (tokiu būdu siekiama užtikrinti konstitucinių teismų nepriklausomumą nuo vienos valstybės valdžios);

4) ypatingas šių institucijų teisinis statusas, jų kompetencija ir darbo tvarka nustatoma konstitucijose ar specialiuose įstatymuose;

5) šios konstitucinės justicijos institucijos priimti sprendimai yra privalomi ne tik ginčo šalims ir teismams, bet ir visiems teisės subjektams (pažymėtina, kad konstitucinio teismo sprendimu dėl teisės akto ar jo dalies prieštaravimo konstitucijai, daugeliu atveju nepanaikinamas pats akto, o tik uždraudžiama šią normą taikyti, taigi ji faktiškai netenka galios).

Taigi, kaip jau minėta, tik šioms specializuotoms konstitucinės justicijos institucijoms priklauso teisė nagrinėti konstitucinius ginčus ir kiti valstybės teismai tokių galių neturi. Konstitucinės justicijos objektų sąrašas paprastai yra įtvirtinamas konstitucijose arba specialiuose įstatymuose, reglamentuojančiuose šių institucijų veiklos principus. Konstitucinio teisėtumo klausimai būna sprendžiami specialaus konstitucinio teisinio proceso metu, o šie klausimai būna inicijuojami atitinkamų subjektų, kuriems nustatyta tokia teisė konstitucijoje ar įstatyme dėl konstitucinių teismų. Tai gali būti įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžių

atstovai, politinės partijos, fiziniai asmenys, kurių teisės pažeidžiamos nekonstitucinių įstatymų ar veikslių ir kt.

Be to, šiame konstitucinės justicijos modelyje teisėjai skiriami ar renkami ne iki gyvos galvos, kaip kad bendros kompetencijos teisėjai, tačiau tam tikram, palyginti trumpam, nustatytam terminui ir tik vienai kadencijai. Vienose valstybėse institucijų sudėtis išlieka nepakitusi visą kadenciją (Italija, Bulgarija), kitose valstybėse yra atnaujinama kas tam tikrą laikotarpį (Lenkija, Prancūzija).

Kaip pagrindinius europietiškojo konstitucinės kontrolės modelio bruožus galima būtų paminėti tai, jog nėra galimybės apskųsti priimto sprendimo jokiai aukštesnei instancijai. Be to, šios konstitucinės justicijos institucijos nedisponuoja jokiais procesinėmis priemonėmis, kuriomis galima būtų užtikrinti sprendimų vykdymą. Taigi galima situacija, kai kitos valstybės valdžios institucijos ignoruotų šio teismo priimtą sprendimą.

1.4. Konstitucinės priežiūros formos

Konstitucinę kontrolę galima klasifikuoti remiantis įvairiais kriterijais. Toks klasifikavimas padeda geriau suprasti konstitucinės kontrolės būdų įvairovę. Be to, konstitucinės priežiūros forma lemia konstitucinės justicijos ribas bei esmę.

Pagal vykdymo laiką išskiriama *išankstinė* (prevencinė) bei *paskesnioji* (vėlesnioji, represyvioji) konstitucinė kontrolė. Išankstinė konstitucinė priežiūra yra vykdoma iki norminio akto galutinio įsigaliojimo. Labiau paplitusi yra paskesniosios konstitucinės kontrolės rūšis, kuomet ji vykdoma jau galiojančių teisės normų atžvilgiu.

Konstitucinė kontrolė pagal tikrinimo turinį yra skirstoma į *formaliąją* bei *materialiąją*. Formaliosios kontrolės metu tikrinama ar teisės normų aktas atitinka konstituciją pagal formą – jo priėmimo, kūrimo bei įsigaliojimo tvarką. Tuo tarpu materialiosios kontrolės metu žiūrima, ar teisės aktas neprieštarauja konstitucijai pagal išdėstytą jame teisės normų turinį.

Pagal teisinius padarinius konstitucinė kontrolė gali būti *konsultacinė* ir *sprendžiančioji*. Konsultacinės kontrolės atveju konstitucinės justicijos institucijos sprendimai įstatymų leidėjui nėra privalomi ir turi tik moralinę galią. Tuo tarpu sprendžiančioji kontrolė reiškia, kad tokie sprendimai turi privalomą juridinę galią visoms valstybės institucijom ir piliečiams, neišskiriant ir įstatymų leidėjo.

Pagal vykdymo vietą konstitucinė kontrolė gali būti skirstoma į *vidinę* bei *išorinę*. Vidinę kontrolę yra įgyvendinama tos institucijos, kuri priima teisės aktą. Ji iš esmės visada yra išankstinė arba konsultacinė kontrolė. Išorinė kontrolė yra vykdoma kitos, o ne išleidusios teisės aktą, institucijos.

Pagal privalomumą kontrolė gali būti *privaloma* arba *fakultatyvinė*. Privalomoji kontrolė turi būti nustatyta konstitucijoje ar įstatyme bei vykdoma kiekvieną kartą. Tuo tarpu fakultatyvinę kontrolę gali inicijuoti tik asmenys, kuriems tokia teisė numatyta.

Pagal formą konstitucinė kontrolė yra *konkrečioji* ir *abstrakčioji*. Konkrečiosios kontrolės esmė - teisės akto konstitucingumo klausimas, iškilęs, nagrinėjant konkrečią bylą. Pagrindas – abejonė, ar byloje teisės aktas neprieštarauja konstitucijai. Abstrakčioji kontrolė reiškia teisės aktų, nesusijusių su konkrečia byla ar interesais, konstitucingumo patikrinimas.

Pagal konstitucinės justicijos institucijos sprendimo įsigaliojimo laiką skiriama *ex tunc* ir *ex nunc* kontrolė. *Ex tunc* kontrolė reiškia, kad sprendimas dėl teisės normos nekonstitucingumo turi atgalinę galią ir tokia teisės norma negalioja nuo jos priėmimo. Tokiu atveju ir teisinės pasekmės, kurios atsirado galiojant šiai normai turėtų būti pripažintos niekinėmis. Todėl labiau paplitusi *ex nunc* kontrolė, kuomet toks sprendimas galioja tik į ateitį.

Reikėtų pastebėti, jog šiuo metu pasaulio valstybių teisinėse sistemose retai kur naudojama griežtai apibrėžta viena konstitucinės kontrolės forma ar rūšis. Dažniausiai naudojamos kelios formos, kurios tarpusavyje derinamos, taip siekiant užtikrinti kuo efektyvesnę konstitucinę kontrolę.

1.5. Baltijos šalys konstitucinės kontrolės formų įvairovės kontekste

Baltijos šalyse idėjų apie konstitucinės justicijos institucijas buvo jau tarpukaryje, tačiau tuo metu šios mintys nebuvo realizuotos. Sugriuvus sovietinei sistemai ir prasidėjus naujam konstitucinės justicijos plėtros etapui, nepriklausomybę atkūrusios Lietuva, Latvija ir Estija taip pat ėmėsi priemonių naujai priimtų konstitucijų viršenybei užtikrinti.

Tiek Lietuva, tiek po ilgų svarstymų Latvija pasirinko bei savo valstybių Konstitucijose įtvirtino europietiškąjį konstitucinės justicijos modelį ir įsteigė specializuotas konstitucinės justicijos institucijas – Konstitucinius Teismus. Tuo tarpu Estija pasuko kitu keliu ir pasirinko ne europietiškąjį konstitucinės justicijos modelio variantą, nors ir priklauso kontinentinės teisės sistemai. Ji pasirinko modifikuotą – centralizuotą – amerikietiškojo konstitucinės kontrolės modelio variantą. Estija konstitucinei priežiūrai neturi atskiros specialios institucijos – konstitucinio teismo, o šią funkciją atlieka bendrosios jurisdikcijos Aukščiausiasis Teismas, o tiksliau speciali šio teismo kolegija – Konstitucinės priežiūros rūmai.

Estijos kontrolės savitumas pasireiškia taip pat tuo, jog vykdoma ne tik vėlesnioji, jau įsigaliojusių teisės aktų kontrolė, bet ir prevencinė. Estijoje prevencinė kontrolė vykdoma Respublikos Prezidento siūlymu. O nuo 2002 m. tokia teisė suteikta ir Teisingumo kancleriui bei vietos savivaldos susirinkimui. Latvijos Respublikos Konstitucinis Teismas prevencinę kontrolę atlieka tarptautinių sutarčių atžvilgiu. Kaip tam tikrą prevencinę teisės aktų kontrolę galima būtų

įvardinti ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teikiamas išvadas, dėl tarptautinių sutarčių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, nors jos ir nėra privalomojo pobūdžio.

Lietuvos Konstitucinio Teismo išvadų teikimas Seimui leidžia teigti, jog Lietuvoje galima tiek konsultacinė, tiek sprendžiančioji konstitucinė kontrolė. Estijoje taip pat yra ir sprendžiančioji, ir konsultacinė kontrolė, kuomet pastaroji įgyvendinama Respublikos Prezidento kaip prevencinė konstitucinė kontrolė. Tuo tarpu Latvijos Konstitucinio Teismo įstatyme išvadų teikimas nenumatytas, o tik nutarimų, kurie turi visiems privalomą galią.

Visose trijose valstybėse vykdoma teisės normų konstitucingumo kontrolė yra fakultatyvinė, mat visose valstybėse yra numatytas tam tikras subjektų ratas, kurie gali kreiptis į šias institucijas. Taip pat vienas pagrindinių principų Latvijoje, Estijoje ir Lietuvoje yra tai, jog sprendimas galioji tik į ateitį.

Apibendrinant galima aiškiai išskirti du klasikinius konstitucinės kontrolės modelius: amerikietiškas konstitucinės kontrolės modelis, kuomet konstitucijos apsaugą vykdo visa teismų sistema, sprendžiant konkrečias bylas, bei europietiškas modelis, kuriame konstitucinę priežiūrą atlieka specialios institucijos (dažniausiai konstituciniai teismai). Tačiau yra įvairių šių modelių modifikacijų. Modifikuotą amerikietiškojo modelio variantą, kuomet konstitucinės justicijos funkciją vykdo tik aukščiausia teisminė institucija, o kiti teismai neturi teisės spręsti apie teisės normų akto konstitucingumą pasirinko Estija, kurioje konstitucinę kontrolę vykdo Aukščiausiojo Teismo kolegija. Tuo tarpu Lietuva ir Latvijai priimtinesnis pasirodė europietiškas konstitucinės justicijos modelis ir jose buvo įsteigti specializuoti Konstituciniai Teismai.

Lyginant Lietuvos, Latvijos bei Estijos valstybes pagal kitas konstitucinės kontrolės formas pastebima daug panašumų. Labai svarbus bendras bruožas yra tai, jog visų konstitucinės justicijos institucijų sprendimai galioja tik į ateitį. Kaip pagrindinius skirtumus galima būtų išskirti, jog Estijoje aiškiai numatyta valstybės teisės aktų prevencinės kontrolės galimybė, tuo tarpu Lietuvoje ir Latvijoje jai galima būtų priskirti tik tarptautinių sutarčių konstitucingumo tikrinimą. Be to, Latvijoje nėra įtvirtinta konsultacinės konstitucinės kontrolės galimybė.

2. KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS ĮTVIRTINIMO DABARTINĖSE BALTIJOS ŠALIŲ KONSTITUCIJOSE IŠTAKOS

Nors teisminės konstitucinės kontrolės pradžia siejama su 1803 m. *Marbury v. Madison* byla, o pati konstitucinės priežiūros idėja dar senesnė, bet Baltijos šalyse konstitucinės justicijos institucijos idėjų ištakų reikia ieškoti XX a. pradžioj, kai buvo atkurtos nepriklausomos Lietuvos, Latvijos bei Estijos valstybės. Taip pat iškart reikėtų atkreipti dėmesį, kad sovietų valdžiai okupavus šias valstybes idėjos apie konstitucinės justicijos institucijas buvo primirštos ir negalėjo būti įgyvendinamos esant tokiai politinei situacijai.

Estijoje idėja apie specialios institucijos, vykdančios leidžiamosios valdžios aktų konstitucingumo kontrolę, buvo svarstoma prieš pirmosios Estijos Konstitucijos priėmimą, t.y. dar 1919-1920 m. Tuomet buvo numatytas radikalus modelis: įstatymo viešas paskelbimas buvo ne Estijos parlamento, bet Aukščiausiojo Teismo⁷ uždavinys. Tuo pat metu teisėjai turėjo nustatyti, ar įstatymas prieštarauja Konstitucijai ar ne. Tuo atveju, jei Aukščiausiasis Teismas pripažįsta įstatymą prieštaraujančiu Konstitucijai, įstatymas gražinamas atgal parlamentui. Jei parlamentas nesutinka su Aukščiausiojo Teismo sprendimu, įstatymas gali būti pateiktas svarstyti referendumu. Kad ir kaip bebūtų, šio pirminio modelio buvo atsisakyta, kadangi jis galėjo sukelti sunkias pasekmes dėl per didelio Aukščiausiojo Teismo įsikišimo į teisėkūros sferą bei per lėto teisėkūros proceso. Tačiau Estijoje tuomet jau buvo administracinių teismų sistema ir tam tikras priežiūros funkcijas dėl įstatymų konstitucingumo buvo atliekamos Riigikogu Administracinio departamento.⁸

Kuomet buvo kuriama 1938 m. Estijos Konstitucija, svarstant konstitucingumo priežiūros klausimą, vėlgi buvo iškelta konstitucinio teismo idėja. Tačiau atsižvelgus į naujo instituto - Teisingumo kanclerio - jurisdikciją ir funkcijas, konstitucinio teismo svarba išnyko.

1992 m. Estijos Respublikos Konstitucijoje, konstitucinės priežiūros pagrindai yra įtvirtinti 152 straipsnyje, kuris skelbia, jog “Teismas, sprenddamas bylą, netaiko įstatymų, prieštaraujančių Konstitucijai. Aukščiausias teismas, įstatymus, prieštaraujančius Konstitucijai, skelbia negaliojančiais.”⁹ Ši Konstitucijos nuostata įgyvendinama pagal kelis atskirus teisės aktus: Teismų įstatymas, Teisėjų statuso įstatymas, Aukščiausiojo teismo taisyklės ir kt. Taigi konstitucinę priežiūrą atlieka Aukščiausias Teismas, o tiksliau - Konstitucinės priežiūros rūmai.

⁷ Estijos Respublikos Aukščiausiasis Teismas dar literatūroje vadinamas Valstybiniu Teismu ar Nacionaliniu Teismu, tačiau darbe ši institucija bus vadinama Aukščiausiuoju Teismu.

⁸ Taube C. *Constitutionalism in Estonia, Latvia and Lithuania. A study in comparative constitutional law.* Uppsala: Iustus Forlag, 2001. p.105

⁹ LTU Užsienio šalių konstitucijos. Mokomasis leidinys. Vilnius, 2004. p.193. Vilnius, 2004. p.193.

Latvijojē idēja dēl specialios institucijos, kuriai būtū pavesta konstitucinės justicijos funkcija, buvo pradēta svarstyti 1933 m., taēiau politinis klimatas nebuvo tinkamas tolimesnio sprendimo kryptiai ir jokiū tvirtū sprendimū nebuvo priimta.¹⁰

Latvijai atkūrus nepriklausomā valstybē, pirminēje Latvijos teismū reformos fazēje 1992 m. įstatymas “Dēl teisminiū galiū” numatē, kad Latvijos Aukščiausiajame Teisme bus įsteigta nauja kolegija, spęšianti konstitucinius ginēus.¹¹ Aukščiausiasis teismas turējo turēti keturias kolegijas, panašiai kaip Estijoje. Taēiau ši idēja buvo apleista ir buvo pasirinktas atskiro Konstitucinio Teismo modelis.¹² 1994 m. Latvijos Respublikos Ministrū Kabinetas priēmē Konstitucinio Teismo įstatymo projektā ir pateikē jį parlamentui. Po pirmojo svarstymo deputatai nusprendē, kad yra būtina įsteigti nepriklausomā teisminę institucijā – Konstitucinį Teismā. Rengiant projektā antrajam svarstymui buvo nuspręsta, jog Konstitucinis Teismas turi būti steigiamas kaip konstitucinis organas, tuomet buvo perengtos ir pateiktos atitinkamos Konstitucijos pataisos.

Kuriant Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymā, buvo tyrinėjami kitū valstybiū įstatymai: Lietuvos, Turkijos, Vokietijos ir kt. Aršiausios diskusijos kilo svarstant Konstitucinio Teismo kompetencijos klausimā, kurios truko gan ilgā laikā (apie 2 m), kol buvo priimtas įstatymas. Tai buvo periodas, kurio metu įvyko keli parlamento rinkimai bei keitēsi vyriausybēs.¹³ Galiausiai Konstitucinis Teismas buvo įtvirtintas kaip atskira teisminės valdžios institucija, kuriai pavesta nagrinėti bylas dēl įstatymū ir kitū teisēs aktū suderinamumo su Konstitucija, o taip pat ir kitus klausimus, kurie priskirti jo jurisdikcijai.

Taigi 1996 m. birželio 5 d. buvo priimtas įstatymas “Dēl Latvijos Respublikos Konstitucijos pakeitimū”. Jis tapo naujos institucijos – Konstitucinio Teismo - nauju konstituciniu pagrindu.¹⁴ Tā paēiā dieną buvo priimtas ir Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas, reglamentuojantis bendruosius Teismo veiklos pagrindus.

Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo veikla prasidējo 1997 m. Taēiau pirmieji metai buvo labiau nukreipti į sunkumus įtvirtinant nepriklausomā Konstitucinio Teismo statusā dēl nepakankamū išteklių: problema dēl biudžeto ir patalpū darē Konstitucinį Teismā priklausomā nuo Ministrū kabineto užgaidū ir supratimo trūkumo.

Lietuvos 1918 m., 1919 m., 1920 m. Laikinosiose konstitucijose konstitucinės justicijos institucijū įtvirtinimo prielaidū nerashim. Padētis vēliau kiek keitēsi ir jau 1922 m. Lietuvos

¹⁰ Taube C. Constitutionalism in Estonia, Latvia ant Lithuania. A study in comparative constitutional law. Uppsala: Iustus Forlag, 2001. p.139.

¹¹ Endzinš A. Latvijos respublikos ir Lietuvos Respublikos konstituciniai teismai: panašumai ir skirtumai// Konstitucinė justicija:dabartis ir ateitis. Vilnius, 1998. p. 128

¹² Taube C. Constitutionalism in Estonia, Latvia ant Lithuania. A study in comparative constitutional law. Uppsala: Iustus Forlag, 2001. p.139.

¹³ Endzinš A. Latvijos Respublikos ir Lietuvos Respublikos konstituciniai teismai: panašumai ir skirtumai// Konstitucinė justicija:dabartis ir ateitis. Vilnius, 1998. p. 128

Respublikos Konstitucijos 3 str. jau buvo įtvirtinta nuostata, jog “Lietuvos Valstybėje neturi galios joks įstatymas, priešingas Konstitucijai”.¹⁵ Ši nuostata galėjo būti pagrindas konstitucinės justicijos atsiradimui, tačiau realiai nebuvo sukurta jokia institucija, kuriai būtų buvęs pavestas įstatymų konstitucingumo klausimas. 1928 m. Konstitucijoje 3 str. išliko nepakitęs ir taip pat skelbė, jog “Lietuvos Valstybėje neturi galios joks įstatymas, priešingas Konstitucijai”¹⁶. 1938 m. Konstitucijoje ši nuostata išliko, tačiau iš skyriaus “Bendrieji dėsniai” buvo perkelta į skyrių “Įstatymai”. Kaip pažymi J.Žilys, “tai nebuvo neapgalvotas Konstitucijos teksto koregavimas. Jis, savaime suprantama, buvo susijęs su politinio akcento pakeitimu. Minėto principo vieta skyriuje “Bendrieji dėsniai” reiškė, kad įstatymo teisėtumo nuostatos apima visas visuomenės ir valstybės gyvenimo sritis. Perkėlus šį principą į skirsnį, kuriame reglamentuojami įstatymų leidybos klausimai, jis įgijo siauresnę politinę teisinę prasmę – buvo taikomas įstatymams.”¹⁷

Konstitucinės kontrolės pradmenis galima išvelgti ir tam tikrų tarpukario institucijų veikloje. Štai 1928 m. buvo įsteigta Lietuvos Taryba, kuriai buvo pavesta vertinti ar vykdomosios valdžios institucijų aktai – įstatymai, taisyklės ir instrukcijos – atitinka įstatymus. Kiek vėliau, 1933 m., buvo įsteigtas Lietuvos Vyriausiasis Tribunolas, kuriam ne kartą teko spręsti problemas dėl Konstitucijos ir galiojančių įstatymų normų nesuderinamumo. Taip pat svarbi buvo ir Klaipėdos krašto Statutinio teismo veikla, tikrinant ir priimant sprendimus dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir administracinių teisės aktų atitikimo Statutui, bei Klaipėdos krašto institucijų teisės aktų atitikimo Statutui, nors ir teismas neturėjo galių panaikinti Lietuvos Respublikos ar Klaipėdos krašto įstatymo, pripažinto prieštaraujančiu Statutui.

Įstatymų konstitucingumo problema buvo nagrinėjama ir teisės mokslininkų – M.Romerio, P.Leono darbuose, be to, apie šią problemą buvo diskutuojama ir lietuvių emigrantų darbuose. Prof. M. Romeris savo veikale “Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose” išskyrė konstitucinę kontrolę kaip vieną svarbiausių konstitucinės teisės mokslo problemų ir įtikinamai argumentavo, kad tik konstitucinis teismas Europoje įsitvirtinusioje teisinėje tradicijoje gali užtikrinti Konstitucijos viršenybę ir jos laikymosi kontrolę.

Taigi tarpukario Lietuvos teisinėje sistemoje taip ir nebuvo sukurtas konstitucinės kontrolės teisinis mechanizmas, nors Konstitucijose numatyta įstatymų konstitucingumo principą, tam tikrų institucijų veiklą, mokslininkų skleidžiamas idėjas reikėtų laikyti rimtomis prielaidomis konstitucinei justicijai atsirasti.

¹⁴ Endzinš A. Latvijos Respublikos ir Lietuvos Respublikos konstituciniai teismai: panašumai ir skirtumai// Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis. Vilnius, 1998. p. 128

¹⁵ Valančius K.L. Lietuvos Valstybės Konstitucijos. Vilnius: UAB Ekonomikos mokymo centras, 2001. p. 25

¹⁶ Valančius K.L. Lietuvos Valstybės Konstitucijos. Vilnius: UAB Ekonomikos mokymo centras, 2001. p.34

¹⁷ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius:Lietuvos teisės universitetas, 2001. p.423

Lietuvoje dabar veikiančio Konstitucinio Teismo statuso užuomazgos pradėjo formuotis Atgimimo laikotarpiu. Lietuvos Persitvarkymo sąjūdžio steigiamasis suvažiavimas 1988 m. spalio 23 d. priėmė rezoliuciją „Dėl Konstitucinio Teismo įsteigimo“. Joje buvo nusakyta pagrindinė šio teismo funkcija: „(...) įstatymų ir įstatyminių aktų konstitucinė priežiūra, šiuo klausimu gautų skundų sprendimas”.¹⁸ Taigi naujoje 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje jau buvo įtrauktas atskiras skirsnis skirtas Konstituciniam Teismui. Galiausiai 1993 m. vasario 3 d. buvo priimtas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas. Netrukus buvo paskirti visi teisėjai bei pradėtos nagrinėti pirmosios bylos.

Į klausimą, kodėl buvo pasirinktas toks konstitucinės justicijos modelis, galima būtų atsakyti, jog jis buvo pasirinktas dėl įsitikinimo, jog būtent vėlesnioji, abstrakti kontrolė bus efektyvesnė nei konkreti įstatymų teisėtumo kontrolė, kurią paprastai įgyvendina bendrosios kompetencijos teismai sprendami konkrečias bylas. Kaip teigia J.Žilys „tuomet neįtikino argumentai, kad teismų precedentai dėl įstatymų konstitucingumo konkrečioje byloje gali garantuoti Konstitucijos viršenybę. Jeigu ir būtų buvęs pasirinktas toks variantas, tai būtų iškilusi opi teisinė problema – ar gali būti situacija, kai įstatymas (teisės norma) pripažįstamas prieštaraujančiu konstitucijai konkrečioje byloje, tačiau apskritai jis veikia? Įstatymas yra arba jo nėra. (...) nereikėtų pamiršti ir kito aspekto, kuris lėmė represyvios įstatymų konstitucingumo kontrolės pasirinkimą, - siekimo ncentralizuoti teisminės valdžios įprastų funkcijų ir įstatymų konstitucingumo kontrolės prerogatyvų.”¹⁹

Taigi galima būtų daryti apibendrinančią išvadą, jog tarpukario metais ir po Antrojo pasaulinio karo Baltijos šalyse nebuvo įsteigtos konstitucinės justicijos institucijos, nes tam kliudė tokios nepalankios sąlygos kaip autoritarinis valdymas, pakeitęs po Pirmojo pasaulinio karo įsitvirtinusias demokratijas, Antrasis pasaulinis karas bei po jo įsigalėjusi socialistinė sistema. Tačiau XX a. pabaigoje, valstybėms atkūrus nepriklausomybę, konstitucinės justicijos klausimas nebuvo užmirštas. Po svarstymų, bei diskusijų dėl modelio pasirinkimo, galiausiai visgi visos trys Baltijos šalys savo konstitucijose įtvirtino konstitucinės kontrolės institutą bei priėmė jos vykdymui reikalingus teisės aktus.

¹⁸ Žilys J. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas: įkūrimo prielaidos ir vaidmuo užtikrinant konstitucinį teisingumą valstybėje// Konstitucinis teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje (Konferencijų medžiaga). Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas, 1995. p.13

¹⁹ Ten pat p.15

3. KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS INSTITUCIJŲ VIETA BALTIJOS ŠALIŲ VALDŽIOS INSTITUCIJŲ SISTEMOJE

Įstatymų konstitucingumo tikrinimas visada reiškia tam tikrą įsikišimą į įstatymų leidėjo veiklą. Kartais tokios intervencijos pasekmės būna esminės: ne tik teisiškai įvertinami konkretūs parlamento veiklos rezultatai, bet jie net gali būti pripažįstami niekiniais. Taigi viena didžiausių problemų yra konstitucinės priežiūros instituto suderinamumas su valdžių padalijimo principu.

Kaip jau minėta anksčiau, ne visos Baltijos šalys pasirinko tą patį konstitucinės justicijos modelį – Estijoje konstitucinės priežiūros funkcija priskirta Aukščiausiajam Teismui, o Latvijoje ir Lietuvoje tai pavesta specialiai įkurtiems Konstituciniams Teismams.

Estijos Respublikos Konstitucijos 148 str. įtvirtinta, jog „Teismų sistemą sudaro: 1) apskričių, miestų ir administraciniai teismai; 2) apygardų teismai; 3) Aukščiausiasis Teismas.“ Taigi šiuo atveju nekyla abejonių, jog Estijos Aukščiausiasis Teismas yra priskiriamas teisminei valdžiai, kurioje užima aukščiausia teismų hierarchijos vietą. Valdžių padalijimo teorija, turinti trinarę struktūrą, išlieka, t.y. formaliai trijų valdžių mechanizmas nesikeičia, tik išplečiamos vienos iš valdžių funkcijos: be tradicinio teisingumo vykdymo, Aukščiausiasis Teismas atlieka ir konstitucijos apsaugos funkciją. Tačiau ir šiuo atveju tokios papildomos funkcijos priskyrimas yra kritikuojamas, nes tai kitų traktuojama kaip teismų dalyvavimas įstatymų leidybos proceso baigiamojoje stadijoje ir net plačiau – kaip teismų kontrolė įstatymų leidžiamosios valdžios atžvilgiu.²⁰

Žymiai sudėtingiau yra nustatyti Lietuvos bei Latvijos Konstitucinių Teismų vietą valdžios institucijų sistemoje. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje bendrosios kompetencijos teismams bei Konstituciniam Teismui yra skirti atskiri skirsniai, tuo tarpu Latvijos Respublikos Konstitucijoje Konstitucinis Teismas atskiro skirsnio neturi. Latvijos Respublikos Konstitucijos VI skirsnyje „Teismas“ Konstituciniam Teismui yra skirtas tik vienas straipsnis. O detaliau šio Teismo statusas apibrėžiamas Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatyme.

Pastebėtina, kad nei Lietuvos, nei Latvijos Konstitucijose nėra bendro Konstitucinio Teismo apibrėžimo.

Lyginant Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymą ir Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymą, pastebime, jog šie abu įstatymai panašiai nustato Konstitucinių Teismų statusą. Latvijos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 str. 1d. nustatyta, jog „Konstitucinis Teismas yra nepriklausoma teisminės valdžios institucija, kuri Latvijos Respublikos Konstitucijos

²⁰ Lapinskas K. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas valstybės valdžių sistemoje// Konstitucinis Teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje (Konferencijų medžiaga). Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1995. p.26

(toliau – Konstitucijos) ir šio įstatymo nustatytos kompetencijos apimtimi nagrinėja bylas dėl įstatymų ir kitų teisės normų atitikimo Konstitucijai, taip pat kitas bylas pagal jo jurisdikciją, nustatytą šiame įstatyme.“ Tuo tarpu Lietuvos Konstitucinio Teismo įstatymo 1 str. 3 d. įtvirtinta, kad „Konstitucinis teismas yra savarankiškas ir nepriklausomas teismas, kuris teisminę valdžią įgyvendina Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir šio įstatymo nustatyta tvarka“. Taigi kaip matome, abu įstatymai Konstitucinį Teismą apibrėžia kaip nepriklausomą teisminės valdžios instituciją.

Tačiau ilgą laiką netilo teorinės diskusijos dėl to, ar iš tiesų Konstitucinis Teismas gali būti laikomas teismu tikrąja šio žodžio prasme. Nagrinėjant šį klausimą nepakanka atsižvelgti tik į teisinį reguliavimą, tačiau reikia panagrinėti ir į teisės mokslininkų nuomones. Konstitucinės teisės doktrinoje vieningos nuomonės šiuo klausimu nėra. Vienų mokslininkų manymu konstituciniai teismai yra teisminės valdžios dalis. Tuo tarpu kiti mano, jog tokios specializuotos konstitucinės justicijos institucijos yra tam tikra „ketvirtoji valdžia“, esanti šalia kitų valdžių ir net aukščiau už jas, kadangi gali uždrausti taikyti įstatymų leidžiamosios ir kitų valstybės valdžių teisės aktus.

Valstybėse, kuriose veikia specializuoti konstituciniai teismai, jų vieta valstybių valdžios sistemoje sprendžiama nevienodai. Vienose konstitucijose jie laikomi teismų sistemos dalimi, kitose – atskirti nuo šios sistemos. Kaip jau minėta, Lietuvos Respublikos Konstitucijoje teismams ir Konstituciniam Teismui skirti atskiri skirsniai. Tai suponuoja mintį, jog Konstitucijos kūrėjas nelaiko Konstitucinio Teismo teisminės valdžios dalimi, nors ir Konstitucinio Teismo įstatyme įtvirtinta, jog Konstitucinis Teismas yra teisminė institucija. Tuo tarpu, Latvijos Respublikos Konstitucijoje Konstitucinio Teismo statuso reglamentavimas viename skirsnyje su bendros kompetencijos teismais, suponuoja mintį, jog Konstitucijos leidėjas jį priskiria teismų valdžios sistemai.

Lietuvos mokslininkų nuomonės šiuo klausimu taip pat skiriasi. K.Lapinsko nuomone, Konstitucinis Teismas nėra organiška bendrųjų teismų sistemos dalis, kadangi „dėl savo ypatingų funkcijų, susijusių su konstitucinės jurisdikcijos vykdymu, ir arbitro valdžių ginčiuose statuso Konstitucinis Teismas faktiškai turi būti autonomiškas, t.y. nepriklausomas nuo jokių valdžių.“ Jis linkęs laikyti Konstitucinį Teismą nepriklausoma specializuota institucija.²¹ Nuomonės, jog Konstitucinis Teismas nėra teisminė institucija pagal Konstituciją, laikosi ir S.Stačiokas.²² Be to, kaip pažymi K.Lapinskas, kitose valstybėse, pvz. Vokietijoje, Konstitucinį Teismą vis dažniau

²¹ Lapinskas K. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas valstybės valdžių sistemoje// Konstitucinis Teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje (Konferencijų medžiaga). Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1995. p.30-31

²² Žilys J. Konstitucinis Teismas – teisinės ir istorinės prielaidos. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras. p.135

linkstama laikyti ypatinga valstybės institucija, ketvirtąją valstybės valdžią, esančia šalia kitų valdžių arba netgi aukščiau jų.²³

Tuo tarpu J.Žilys nesutinka, kad Konstitucinis Teismas turi ketvirtosios valdžios bruožų bei mano, jog „Konstitucinis Teismas yra teisminė institucija, įgyvendinanti iš Konstitucijos apsaugos aktualijų kylančią konstitucinę jurisdikciją.“²⁴

Be to, reikėtų pastebėti, jog nors šio specializuoto konstitucinės justicijos institucijos modelio kūrėjas H.Kelsenas ir vadino jį ketvirtąją valdžią, tačiau šis pavadinimas tebuvo sąlyginis, kadangi, jo nuomone, konstitucinis teismas neturi visų valdžios požymių, o tik atliks „negatyvaus įstatymų leidėjo“ vaidmenį, t.y. neturės teisės leisti norminius aktus, o tik juos panaikinti.²⁵

Rusų mokslininko N.V.Vitruko nuomone, įvairių šalių konstituciniai teismai yra sudėtinė teismų sistemos dalis ir užima vyraujančią padėtį joje, kuri reiškia ne hierarchinį bendrosios kompetencijos teismų paklusimą jam, bet ypatingą kompetenciją, veiklos pobūdį, kuris suteikia esminį poveikį teisės kūrimui bei teisės taikymui.²⁶ Be to, kitų rusų mokslininkų teigimu, apie konstitucinį teismą kaip apie ketvirtąją valdžią galima šnekėti tik nustačius, kas yra valdžios šaka. O ji be daugelio kitų ypatumų, pasižymi ir organizaciniu išskaidymu, ko konstituciniai teismai neturi, todėl jie turėtų būti laikomi tik teisminės valdžios dalimi.²⁷

Dažniausiai, priskiriant konstitucinį teismą teisminei valdžiai, nurodomi tokie požymiai, kurie yra būdingi tiek bendrosios jurisdikcijos, tiek specializuotiems konstituciniams teismams:

- 1) abiejų šių teismo institucijų paskirtis yra vykdyti teisingumą, t.y. laikantis įstatymu nustatytų procedūrų nagrinėti ginčus dėl teisės;
- 2) bendri teismo (civilinio) principai: žodinio bylos nagrinėjimo, įrodymų vertinimo, viešumo, rungtyniškumo it kt;
- 3) ieškininė teisenos pradžia, t.y. kreipiantis į teismą skundu, prašymu, ieškiniu (nors kai kuriose valstybėse teismo procedūra gali būti pradedama ir konstitucinio teismo iniciatyva);
- 4) panašus teisėjų statusas – teisėjai taip pat negali eiti jokių kitų pareigų, dalyvauti partijų veikloje, panašios asmens neliečiamybės garantijos it kt.²⁸

Galima būtų paminėti dar tokius Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išskirtus bendrumus kaip pats pavadinimas (Konstitucinis Teismas Konstitucijoje neatsitiktinai yra įvardytas

²³ Lapinskas K. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas valstybės valdžių sistemoje// Konstitucinis Teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje (Konferencijų medžiaga). Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1995. p.30-31

²⁴ Žilys J. Konstitucinis Teismas – teisinės ir istorinės prielaidos. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras. p.137-138

²⁵ Lapinskas K. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas valstybės valdžių sistemoje// Konstitucinis Teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje (Konferencijų medžiaga). Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1995. p.29-30

²⁶ Витрук Н. В. Конституционное правосудие. Москва: Юнит, 1998. с.87

²⁷ Чиркин В. Е. Сравнительное конституционное право. Москва: Международные отношения, 2002. с.93

kaip Teismas - Konstitucijos kūrėja Tauta jį traktavo kaip teisminę instituciją) bei Konstitucinio Teismo formavimo tvarka (Konstitucinis Teismas, kaip ir kitos teisminės valdžios institucijos, yra formuojamas ne politiniu, bet profesiniu pagrindu).²⁹

Taigi šie panašumai leidžia daryti prielaidą, jog konstituciniai teismai yra teisminės valdžios dalis. Jų padėtis tarp teismų yra ypatinga, nes bendrosios kompetencijos teismai privalo kreiptis į konstitucinį teismą su prašymu spręsti teisės akto konstitucingumo klausimą.

Kita vertus yra ir esminių skirtumų: bendrieji teismai sprendžia tik individualias įstatymo pažeidimo bylas ir taiko įstatymo numatytas sankcijas, jeigu vykstant tokiam nagrinėjimui nustatoma tokių pažeidimų. Tuo tarpu konstitucinis teismas sprendžia įstatymo ar kito teisės akto konstitucingumo klausimą ir priima dėl jo galutinį ir neginčijamą sprendimą. Be to, konstitucinis teismas nėra organiškai bendrųjų teismų sistemos dalis, nes tarp jų nėra tiesioginių organizacinių ryšių.

Tačiau, visos šios mokslinės diskusijos yra praradusios savo aktualumą, kadangi pats Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas savo 2006 m. birželio 06 d. nutarime išaiškino Konstitucinio Teismo vietą valdžios institucijų sistemoje. Nutarime pažymėta, jog „Konstitucinis Teismas specialus teismas, kuris užtikrina konstitucinį teisingumą. Tai, kad Konstituciniam Teismui yra skirtas atskiras Konstitucijos skirsnis, rodo ne šios institucijos neteisminį pobūdį, o Konstitucinio Teismo, kaip specialios teisminės konstitucinės kontrolės institucijos, reikšmę, jo ypatingą vaidmenį užtikrinant konstitucinį teisingumą.“³⁰

Kalbant apie konstitucinių teismų vietą valdžių sistemoje, negalima neaptarti šios institucijos ryšio su politika klausimo. Tiek Latvijos, tiek Lietuvos, įstatymuose yra įtvirtintas teismų depolitizacijos principas ir yra draudžiama Konstitucinio Teismo teisėjams dalyvauti politinių partijų veikloje. Estijoje taip pat įtvirtintas toks reikalavimas teisėjams. Tačiau konstitucinės justicijos ryšys su politika visgi išlieka. Su politika susiduriama konstituciniam teismui aiškinant konstitucinių normų turinį, kurios labai artimos politikos sričiai. Bet labiausiai šio teismo politinė galia reiškiasi per jo teisę pripažinti įstatymą ar kitą teisės aktą antikonstituciniu, t.y. padaryti jį faktiškai negaliojančiu. Priimdamas tokį sprendimą teismas neišvengiamai įsiveržia į parlamento politinės veiklos bei politinių interesų sritį, duoda atitinkamą politinių jėgų veiklos rezultatų teisinį įvertinimą. Žinoma, minėti sprendimai gali ir turi būti grindžiami tik juridiniais motyvais ir tik

²⁸ Lapinskas K. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas valstybės valdžių sistemoje// Konstitucinis Teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje (Konferencijų medžiaga). Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1995. p.30-31

²⁹ Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 06 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 5statymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis teismas – teisminė institucija“ ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“//Valstybės žinios. 2006-06-10, Nr. 65-2400.

³⁰ Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 06 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 5statymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis teismas – teisminė institucija“ ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“//Valstybės žinios. 2006-06-10, Nr. 65-2400.

laikantis griežtai apibrėžtų juridinių procedūrų. Taigi, tokiu būdu konstitucinio teismo politinė galia yra apribojama ir jis netampa tradicinės politinės kovos dalyviu. Todėl, nors ir pripažįstamas tam tikras konstitucinio teismo politinis vaidmuo, šios institucijos nereikėtų laikyti politiniu organu.³¹

Latvijai taip pat teko spręsti problemą dėl Konstitucinio Teismo nepriklausomos padėties išsaugojimo. Mat, kaip pastebima, sprendžiant finansavimo ir patalpų klausimus Konstitucinis Teismas priklauso nuo vykdomosios valdžios – Ministrų kabineto kaprizų ir supratimo.³²

Apibendrinant galima konstatuoti, kad Estijoje konstitucinės justicijos institucija neabejotinai yra teismų valdžios dalis. Lietuvos ir Latvijos Konstitucinių Teismų vietą valdžios institucijų sistemoje nustatyti yra sudėtingiau. Mokslininkai ilgą laiką aktyviai diskutavo dėl specializuotų konstitucinės kontrolės institucijų vietos. Tačiau neseniai pats Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pasisakė apie savo vietą - Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, kuris pagal Konstituciją vykdo konstitucinę teisminę kontrolę, yra teismų sistemos dalis. Taigi tiek Lietuvos, tiek Latvijos Konstituciniai Teismai visgi laikytini teismų valdžios sistemos dalimi. Pabrėžtina, jog sėkmingam konstitucinės justicijos institucijai priskirtų funkcijų vykdymui būtinas kiek galima didesnis autonomiškumas bei nepriklausomumas nuo visų valdžių, kas padeda tvirtėti ir konstitucinėms teisėtumo garantijoms.

³¹ Lapinskas K. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas valstybės valdžių sistemoje// Konstitucinis Teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje (Konferencijų medžiaga). Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1995. p.31-32

³² Endzinš A. Latvijos Respublikos ir Lietuvos Respublikos Konstituciniai Teismai: panašumai ir skirtumai// Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998. p. 130

4. BALTIJOS ŠALIŲ KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS INSTITUCIJŲ SUDĖTIS FORMAVIMO TVARKA

Kalbant apie konstitucinės justicijos institucijos formavimo tvarką, turima omeny teisėjų paskyrimo dalyvaujančius organus, procedūrą, reikalavimus kandidatams į teisėjus, kadencijos laiką ir kt. Šie klausimai dažniausiai būna sureguliuoti konstitucijose ir įstatymuose, reglamentuojančiuose konstitucinės justicijos institucijų veiklą.

Konstitucinės justicijos institucijų teisėjų skaičių paprastai lemia teismo kompetencija, darbo apimtis, jo vidinė struktūra ir kiti faktoriai. Šis skaičius dažniausiai būna numatytas valstybių konstitucijose ir svyruoja nuo keturių (Andora) iki devyniolikos (Rusija).

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 103 str. 1 d. nustatyta, jog Konstitucinį Teismą sudaro 9 teisėjai. Ši norma pakartota ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatyme. Panašaus straipsnio Estijos bei Latvijos valstybių Konstitucijose nerasime.

Kadangi Latvijos Konstitucijoje Konstituciniam Teismui tėra skirtas tik vienas lakoniškas straipsnis, tai Teismo sudėtis – septyni teisėjai – yra numatyta Latvijos Konstitucinio Teismo įstatyme.

Kitokia situacija yra Estijoje, kuri neturi specialios konstitucinės priežiūros institucijos. Šią funkciją vykdo speciali Aukščiausiojo Teismo kolegija – Konstitucinės priežiūros rūmai, kuriuos sudaro devyni Aukščiausiojo Teismo teisėjai.

Beje, diskusijose dėl Lietuvos Konstitucinio Teismo teisėjų skaičiaus nuomonių yra įvairių. Tačiau, kaip pažymi V. Rinkevičius, padidinus teisėjų skaičių bylų nagrinėjimo terminai nebūtinai sutrumpės, juk vis dėlto visi devyni Konstitucinio Teismo teisėjai dalyvauja rengiant bylas ir kolegialiai jas sprendžia. Smarkiai padaugėjus bylų gal geriau vertėtų pasukti Rusijos, Vokietijos keliu, kuomet mažiau svarbias bylas nagrinėja ne visos sudėties teismas.³³

Galima būtų išskirti kelis konstitucinių teismų formavimo būdus:

- 1) konstitucinio teismo sudėties formavime dalyvauja trys valstybinės valdžios šakos – įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė;
- 2) konstitucinio teismo sudėties formavime dalyvauja dvi valstybinės valdžios šakos – įstatymų leidžiamoji bei vykdomoji;
- 3) konstitucinio teismo sudėties formavime dalyvauja tik viena valstybinės valdžios šaka – įstatymų leidžiamoji arba vykdomoji. Žinoma, egzistuoja ir kitokie konstitucinių teismų formavimo modeliai.

Konstitucinės justicijos institucijų teisėjų skyrimo procesas visose Baltijos šalyse panašus – skiria parlamentai rekomendavus tam tikrom institucijom.

Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją bei Konstitucinio Teismo įstatymą kandidatus Seimui teikia Respublikos Prezidentas, Seimo Pirmininkas ir Aukščiausiojo teismo pirmininkas.

Latvijoje „trys Konstitucinio Teismo teisėjai skiriami esant ne mažiau kaip dešimties Saeimos narių rekomendacijai, du – esant Ministrų Kabineto rekomendacijai, o dar du – esant Aukščiausiojo Teismo plenumo rekomendacijai. Aukščiausiojo Teismo plenumas gali atrinkti rekomenduojamus į teisėjus kandidatus tik iš Latvijos Respublikos teisėjų.“³⁴ Taigi, kaip matome, tiek Latvijoje, tiek Lietuvoje, skiriant Konstitucinių Teismų teisėjus dalyvauja visos trys valstybės valdžios: įstatymų leidžiamoji, vykdomoji bei teisminė. Tačiau yra ir esminis skirtumas: Latvijos Konstitucinio Teismo teisėjui patvirtinti parlamente reikia tokios pat kvalifikuotos balsų daugumos, kaip ir renkant Valstybės Prezidentą (51 iš 100). Toks faktas liudija didelį pasitikėjimą, tačiau žiūrint iš kitos pusės, tai teisėjų paskyrimą padaro pakankamai sudėtingą. Tai įrodo ir toks faktas, kad ilgą laiką Latvijoje nebuvo paskirtas septintasis teisėjas, skiriamas esant dešimties deputatų rekomendacijai.³⁵

Tam tikrų savitumą, palyginti su Lietuvos bei Latvijos Konstituciniais Teismais, yra Estijos Konstitucinės priežiūros rūmų formavimo procese. Pagal Estijos Respublikos Konstitucijos 150 straipsnį, Aukščiausiojo Teismo teisėjus skiria parlamentas, Aukščiausiojo Teismo pirmininko teikimu. O, kaip jau minėta anksčiau, konstitucinės priežiūros rūmai yra formuojami iš tų pačių Aukščiausiojo Teismo teisėjų. Taigi, šiuo atveju, teisėjų skyrimo procese dalyvauja tik dvi valdžios. Tačiau, patį Aukščiausiojo Teismo pirmininką, turintį teisę teikti teisėjų kandidatūras, parlamentui teikia Respublikos Prezidentas. Kadangi Aukščiausiojo Teismo pirmininkas yra ir Konstitucinės priežiūros rūmų pirmininkas, tai galiausiai gaunasi taip, kad Estijos Konstitucinės priežiūros rūmų formavime dalyvauja visos trys valdžios: Riigikogu, Respublikos Prezidentas bei Aukščiausiojo Teismo pirmininkas. Šių Rūmų teisėjai Teismo pirmininko teikimu yra renkami Aukščiausiojo Teismo plenarinėje sesijoje iš Civilinės, Baudžiamosios ir Administracinės teisės rūmų teisėjų, bent po vieną iš kiekvienų. Toks sprendimas buvo pasirinktas, kaip garantuojantis netiesioginę sąsają su kitais rūmais, įgalinantis integruoti žinias ir patirtį, keistis informacija. Tačiau, kita vertus, kadangi pagrindinis teisėjų darbas yra Civilinės, Administracinės ar Baudžiamosios teisės rūmuose, jų žinios konstitucinėje teisėje, palyginti su atskiro konstitucinio teismo teisėjais, yra ribotos.³⁶

Tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje, tiek Estijoje konstitucinės justicijos institucijų teisėjai yra skiriami tam tikro laikotarpio kadencijai: Lietuvoje jos trukmė devyneri metai, Latvijoje – dešimt, o

³³ Rinkevičius V. Šešeri Konstitucinio Teismo metai// Justitia. 1999, Nr.1. p.3

³⁴ Latvia Constitutional Court Law 4 str. 1d.// http://www.satv.tiesa.gov.lv/ENG/index_e.htm; prisijungimo laikas: 2006-08-11

³⁵ Endzinš A. Latvijos Respublikos ir Lietuvos Respublikos Konstituciniai Teismai: panašumai ir skirtumai// Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998. p.131

³⁶ Maruste R. Estijos konstitucinės teisės raida ir problemos// Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998. p.149

Estijoje – penkeri metai. Taip pat visose šalyse yra ribojamas kadencijos skaičius: Latvijoje ir Lietuvoje galima tik viena kadencija, tuo tarpu Estijoje Aukščiausiojo Teismo teisėjas Konstitucinės priežiūros rūmų nariu gali būti dvi kadencijos, t.y. iš viso dešimt metų.

Rotacija numatyta tik Lietuvos Respublikos Konstitucijoje: “Konstitucinis Teismas kas treji metai atnaujinamas vienu trečdaliu”.³⁷

Latvijoje apie tai buvo diskutuojama ir reiškiamas tam tikras susirūpinimas rotacijos nebuvimu. Baimintasi, jog teisėjai, kurie patvirtinti pirmosios teisinės sistemos laikotarpiu, ilgus dešimt metų spęs konstitucinės jurisprudencijos klausimus, nors mokslininkai daug sparčiau plėtos teisinės koncepcijas. Be to, visų teisėjų pakeitimas vienu metu galėtų kelti grėsmę konstitucinės jurisprudencijos tęstinumui. Tačiau abejonės dėl pirmosios priežasties nepasitvirtino – Latvijos Konstitucinio Teismo teisėjai ir toliau lavinasi bei domisi teisės raida, taipogi dauguma jų skaito paskaitas universitetuose, atlieka įvairias mokslines bei pedagogines užduotis. Antroji abejonė priežastis taip pat kritikuojama, nes manoma, jog dešimt metų yra pakankamai ilgas laikotarpis, kad būtų galima teigti, kad vieno arba kelių teisėjų įgaliojimai nepasibaigs dėl įvairių priežasčių anksčiau laiko. Tačiau pagrindinė priežastis, dėl kurios atsisakyta rotacijos, buvo susirūpinimas, kad bus sunku rasti gerą specialistą, kuris sutiktų tapti Konstitucinio Teismo teisėju tik trejiems metams.³⁸

Konstitucinio teismo teisėjo funkcijos skiriasi nuo bendros kompetencijos teismų teisėjų funkcijų savo kauptiniais tikslais, nustatytais konstitucijoje. Taigi dauguma paskirtų teisėjų skiriasi tam tikru laipsniu taip pat reikalaujama profesinės kvalifikacijos. Akivaizdu, tai priklauso ir nuo pasirinktos konstitucinės justicijos formos – ar tai yra Konstitucinis Teismas kaip Lietuvoje ir Latvijoje, ar tai Aukščiausiasis Teismas, kaip Estijoje.

Estijos Teismų įstatymo 52 str. yra įtvirtinta, jog asmuo, kuris yra patyręs ir pripažintas teisininkas, gali būti paskirtas į Aukščiausio Teismo teisėjus. O į Konstitucinės priežiūros rūmus yra skiriami teisėjai iš tų pačių Aukščiausiojo Teismo teisėjų, nebekeliant jiems jokių papildomų reikalavimų.

Bendri reikalavimai teisėjams visose trijose valstybėse yra gana panašūs: kandidatas turi būti šalies pilietis, turintis atitinkamą teisinį išsilavinimą, gerą reputaciją. Estijoje, Teisėjų statuso įstatyme įtvirtinti reikalavimai visiems teisėjams: asmuo turi būti aukštos moralės, tinkamas eiti teisėjo pareigas, turėti reikiama teisės mokslo laipsnį ir išlaikęs teisėjo egzaminą. Dar vienas reikalavimas Aukščiausiojo Teismo teisėjams yra tai, kad jis turi būti ne jaunesnis kaip 30 metų. Nei Lietuvoje, nei Latvijoje, reikalavimo dėl minimalaus Konstitucinio Teismo teisėjo amžiaus

³⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucija 1992 m. spalio 25 d. 103 str. 1 d.

³⁸ Endzinš A. Latvijos Respublikos ir Lietuvos Respublikos Konstituciniai Teismai: panašumai ir skirtumai// Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998. p.133-134

nėra. Įstatymiškai įtvirtintas minimalaus amžiaus cenzas dažniausiai yra nustatomas tam, jog teisėjais būtų tik asmenys, turintys pakankamai ne tik profesinės, bet ir gyvenimiškos patirties.

Tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje yra dar reikalaujama praktinio teisinio darbo patirties arba su teise susijusios veiklos patirties pedagoginėje ar mokslinėje institucijoje. Tuo tarpu Estijoje tokio reikalavimo Aukščiausiojo Teismo Konstitucinės priežiūros rūmų teisėjams nėra. Reikalavimai dėl patirties praktiniame darbe arba su teise susijusios veiklos pedagoginėje ar mokslinėje institucijoje: Latvijoje tik penkeri, o Lietuvoje net dešimt metų. Beje, Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo projekte taip pat buvo numatytas dešimties metų darbo praktikos reikalavimas, tačiau po ilgų diskusijų jis buvo sutrumpintas. Galiausiai praktikoje paaiškėjo, kad šie ginčai buvo beverčiai ir visi paskirti Latvijos Konstitucinio Teismo teisėjai turi daugiau kaip dešimties metų darbo patirtį ar tiek pat metų buvo dirbę praktinį teisininko darbą arba su teise susijusį mokslinį – pedagoginį darbą.³⁹

Nekalbant apie konstitucinės teisės žinias, konstitucinės priežiūros institucijų teisėjų patirtis kitose visuomeninėse srityse yra privalumas. Pavyzdžiui, politinė patirtis turėtų būti laikoma teigiama savybe, kadangi tai reiškia geresnį politinių ir konstitucinių argumentų supratimą bei kasdieninės politinės tvarkos išmanymą. Akademinė patirtis lygiai taip pat svarbi, nes teorinės ištakos dažnai yra tyrinėjimų, vertinimo pagrindas. Dažniausiai konstitucinių teismų teisėjai yra iš renkami iš teisės ar politikos mokslų profesorių. Jų intelektualinė ir moralinė nepriklausomybė atlieka svarbų vaidmenį, ir tai pagrindžia faktas, jog daugeliui Europos konstitucinių teismų pirmininkauja teisės profesoriai, o tarp teisėjų didelis profesorių skaičius.⁴⁰

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje vartojama „nepriekaištingos reputacijos“ sąvoka, tuo tarpu Latvijos bei Estijos teisės aktuose yra nurodyti tam tikri atvejai, kuomet asmuo negali būti skiriamas teisėju.

Pagal Latvijos Konstitucinio Teismo įstatymo 4 str. 2 d., asmuo, kuris negali būti siūlomas į teisėjus pagal įstatymo „Dėl teisminių galių“ 55 str. reikalavimus, negali būti skiriamas ir Konstitucinio Teismo teisėju. Nustatyta, kad teisėju negali būti asmuo, kuris:

- 1) anksčiau yra teistas už nusikaltimo padarymą (nepriklausomai nuo to, kad teistumas yra išnykęs ar panaikintas);
- 2) padaręs nusikaltimą, tačiau atleistas nuo bausmės vykdymo dėl senaties, amnestijos ar malonės tvarka;
- 3) buvo apkaltintas nusikaltimu, bet baudžiamasis persekiojimas dėl to nutrauktas dėl bet kokių priežasčių, išskyrus atleidimą nuo kaltinimų;

³⁹ Endzinš A. Latvijos Respublikos ir Lietuvos Respublikos Konstituciniai Teismai: panašumai ir skirtumai// Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998. p.132

⁴⁰ Taube C. Constitutionalism in Estonia, Latvia ant Lithuania. A study in comparative constitutional law. Uppsala: Iustus Forlag, 2001. p.263

4) apkaltintas baudžiamojo nusikaltimo padarymu ir yra tardomas;

5) buvo Tarybų Sąjungos ar Tarybų Latvijos Respublikos komiteto, Gynybos ministerijos, Rusijos ar bet kurios kitos valstybės saugumo tarnybų, armijos slaptųjų tarnybų ar kontržvalgybos pastovus ar laikinas darbuotojas arba agentas, rezidentas arba gyvenęs anksčiau minėtų institucijų konspiraciniuose butuose;

6) yra Teismo ir Aukščiausiosios Tarybos sprendimuose, Latvijos Respublikos įstatymuose ar kituose teisės aktuose uždraustų organizacijų narys.

Tuo tarpu Estijos teismų įstatymo 47 str. 2 d. įtvirtinti tokie atvejai, kuomet asmuo negali būti skiriamas teisėju:

- 1) asmenys, teisti už kriminalinius nusikaltimus;
- 2) asmenys, kurie buvo pašalinti iš teisėjo, notaro, antstolio pareigų;
- 3) asmenys pašalinti iš advokatų asociacijos;
- 4) asmenys, kurie buvo atleisti iš viešosios tarnybos už drausminius nusižengimus;
- 5) bankrutavę asmenys.

Taigi, akivaizdu, jog Estijos sąrašas yra žymiai platesnis ir neapsiriboja baudžiamaisiais nusikaltimais bei dalyvavimu tam tikrų tarnybų ar organizacijų veikloje.

Taip pat reikėtų paminėti, jog Latvijoje bei Estijoje numatytas maksimalus amžius teisėjams. Latvijoje tai yra 70 metų, na, o Estijoje nustatyta 67 metų riba.

Lietuva, pirmąsyk skirdama teisėjus nesusidūrė su žymesnėmis problemomis ir teisėjai buvo paskirti per mėnesį po Respublikos Prezidento rinkimų, kaip kad tai buvo nurodyta įstatyme Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos 7 str. Latvijai to išvengti nepavyko – šeši teisėjai buvo paskirti iki 1996 m. galo, o septintasis tik 2000 m. liepą.

Kiekvienas konstitucinis teismas turi savo pirmininką. Neretai konstitucijose numatoma speciali jo rinkimo ar skyrimo tvarka. Dažniausiai naudojami du būdai jam išrinkti: pirmu atveju ji renkamas pačių konstitucinio teismo teisėjų; antruoju atveju naudojama ypatinga paskyrimo procedūra. Kuris būdas bus pasirinktas dažniausiai priklauso nuo to, koks vaidmuo tenka pirmininkui. Jei jis yra konstitucinio teismo, kaip kolektyvinio organo, atstovas bei vadovauja jo vidiniam gyvenimui, bet visur kitur jis lygiateisis su kitais teismo teisėjais, tai tikslingiau yra pasirinkti, būdą, kuomet patys teisėjai iš savo tarpo renka pirmininką. Konstitucinio teismo pirmininko rinkimas pačių teisėjų yra svarbus teisėjų lygiateisiškumo bei konstitucinio teismo nepriklausomumo garantas.

Lietuvoje ir Latvijoje Konstitucinio Teismo pirmininko rinkimo procedūros skiriasi. Latvijoje buvo nuspręsta, jog Konstitucinio Teismo pirmininkas bus renkamas absoliučia

Konstitucinio Teismo teisėjų balsų dauguma trejiems metams iš šio Teismo teisėjų tarpo.⁴¹ Kadangi Latvijoje Konstitucinio Teismo formavimas buvo užsitęsęs, tai jam kurį laiką atstovavo laikinai einantis pirmininko pareigas teisėjas.

Tuo tarpu Lietuvoje pagal Konstitucijos 103 straipsnio 2 dalį, Konstitucinio Teismo pirmininkas yra skiriamas Seimo Respublikos Prezidento teikimu iš šio teismo teisėjų.

Estijoje specialios procedūros nėra, kadangi Estijos teismų įstatymo 29 str. 2 d. numato, jog Aukščiausiojo Teismo pirmininkas *ex officio* yra ir Konstitucinės priežiūros rūmų pirmininkas. Pirmininko skyrimas yra analogiškas kaip Lietuvoje – Aukščiausiojo Teismo pirmininką skiria parlamentas Respublikos Prezidento teikimu.⁴²

Pačio Konstitucinio Teismo darbui vadovauja Konstitucinio Teismo pirmininkas. Šalia teisėjo pareigų jis atlieka tokias papildomas funkcijas kaip:

- 1) vadovauja Konstitucinio Teismo darbui;
- 2) vadovauja klausimų, teikiamų svarstyti Konstituciniam Teismui, rengimui;
- 3) šaukia Konstitucinio Teismo posėdžius ir jiems pirmininkauja;
- 4) siūlo Konstituciniam Teismui svarstytinus klausimus;
- 5) paskirsto darbus Konstitucinio Teismo teisėjams;
- 6) teikia Konstituciniam Teismui tvirtinti jo aparato struktūrą, tvirtina Konstitucinio Teismo aparato valstybės tarnautojų pareigybių aprašymus ir sąrašus;
- 7) leidžia įsakymus ir potvarkius;
- 8) vykdo kitus šio įstatymo nustatytus įgaliojimus.⁴³

Latvijos Konstitucinio Teismo pirmininko įgaliojimai apskirtai labai panašūs į Lietuvos Konstitucinio Teismo pirmininko įgaliojimus.

Be to, Konstitucinio Teismo pirmininkas yra Konstituciniam Teismui skirtų lėšų tvarkytojas. Kai nėra Konstitucinio Teismo pirmininko arba jei jis negali eiti savo pareigų, šias pareigas laikinai eina pirmininko paskirtas teisėjas. Kai nėra Konstitucinio Teismo pirmininko ar jo paskirto eiti šias pareigas teisėjo, Konstitucinio Teismo pirmininko pareigas laikinai eina didžiausią teisininko darbo stažą turintis Konstitucinio Teismo teisėjas.⁴⁴

Kaip jau minėta, Estijoje Konstitucinės priežiūros rūmams vadovauja Aukščiausiojo Teismo pirmininkas. Jo pagrindinės funkcijos yra: vadovauti ir reprezentuoti Aukščiausiąjį Teismą; teikti pasiūlymus Riigikogu skiriant teisėjus Aukščiausiojo Teismo teisėjų pareigoms; vykdyti įstatymuose numatytą priežiūros kontrolę; atlikti kitas įstatymuose ir teismo vidaus taisyklėse

⁴¹ Latvia Constitutional Court Law 12 str.// http://www.satv.tiesa.gov.lv/ENG/index_e.htm; prisijungimo laikas: 2006-08-11.

⁴² LTU Užsienio šalių konstitucijos. Mokomasis leidinys. Vilnius, 2004. p.192

⁴³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas 13 str.// Valstybės žinios. – 1993, Nr. 6-120.

⁴⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas 14 str.// Valstybės žinios. – 1993, Nr. 6-120.

numatytas pareigas.⁴⁵ Pastarosios panašios į Lietuvos bei Latvijos Konstitucinių Teismų pirmininkų pareigas. Taipogi Pirmininkui yra numatyta pareiga kartą per metus pateikti parlamentui ataskaitą apie teismų valdymą, teisingumo vykdymą ir įstatymų projektus.

Taigi, kaip matome, visų trijų valstybių konstitucinės justicijos institucijų teisėjų paskyrimė dalyvauja ir įstatymų leidžiamoji, ir vykdomoji, ir teisminė valdžia. Kadencijos trukmė nevienoda. Kaip ypatumus galima būtų paminėti, jog tik Lietuvoje numatyta rotacija ir tik Estijoje yra galimybė užimti šias pareigas dvi kadencijas. Numatyti panašūs reikalavimai kandidatams į teisėjus. Latvijoje ir Estijoje dar papildomai išskirtos asmenų grupės, kurie negali būti teisėjais. Visose institucijose darbui vadovauja pirmininkas ir jo funkcijos visose Baltijos šalyse ypatingai nesiskiria.

⁴⁵ Estonia Courts System Act 27 str. 1 d.//

<http://www.legislationline.org/legislation.php?tid=112&lid=2300&less=false>; prisijungimo laikas: 2006-07-29.

5. BALTIJOS ŠALIŲ KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS INSTITUCIJŲ TEISĖJŲ TEISINIS STATUSAS

Konstitucinės justicijos institucijos užima aukštą vietą valstybės valdžių sistemoje, todėl šių institucijų teisėjams taip pat suteikiamas aukštas statusas. Yra nustatytos tam tikros garantijos, kurios sudaro prielaidas teisėjams tinkamai ir nepriklausomai nuo kitų valstybės institucijų ir pareigūnų vykdyti savo konstitucines prerogatyvas.

Konstitucinio Teismo teisėjai turi būti nuo nieko nepriklausomi įgyvendindami savo įgaliojimus ir sprenddami klausimus vadovautis tik Konstitucija ir Konstitucinio Teismo įstatymu. Tokia norma yra įtvirtinta tiek Lietuvos, tiek Latvijos Konstitucinio Teismo įstatyme. Konstitucinio Teismo teisėjų nepriklausomumas yra užtikrinamas įstatyme numatytais atleidimo iš pareigų bei įgaliojimų sustabdymo pagrindais, draudimais kištis į jo profesinę veiklą, suteikiamomis materialinėmis bei socialinėmis garantijomis.

Visų Baltijos šalių teisėjai prieš pradėdami eiti pareigas turi prisiekti. Lietuvoje Konstitucinio Teismo įstatymas numato specialią Konstitucinio Teismo teisėjo priesaiką. Latvijoje bei Estijoje konstitucinės justicijos institucijos teisėjai prisiekia tokia pat priesaika, kaip ir bet kuris valstybės teisėjas. Tačiau Estijoje po priėmimo į pareigas Aukščiausio Teismo teisėjai duoda priesaiką prieš Riigikogu, o kiti teisėjai duoda priesaiką prieš Respublikos Prezidentą. Lietuvoje Konstitucinio Teismo teisėjai taip pat prisiekia Seimui, o Latvijoje – Valstybės Prezidentui.

Siekiant užtikrinti tinkamą pareigų bei teisių įgyvendinimą dažniausiai nustatoma konstitucinio teismo teisėjo neliečiamybė. Tiek Lietuvos, tiek Latvijos Konstitucinio Teismo įstatyme numatyta daug teisėjo imuniteto garantijų. Lietuvoje teisėjas negali būti traukiamas baudžiamojon ar administracinėn atsakomybėn, suimamas, ar kitaip negali būti suvaržoma jo laisvė be Konstitucinio Teismo sutikimo. Klausimas dėl sutikimo patraukti Konstitucinio Teismo teisėją baudžiamojon atsakomybėn svarstomas pagal generalinio prokuroro teikimą. Konstitucinio Teismo teisėjas, sulaikytas ar pristatytas į teisėsaugos įstaigas be asmens dokumentų, turi būti nedelsiant paleidžiamas, kai nustatoma jo asmenybė. Įeiti į gyvenamąsias ar tarnybines Konstitucinio Teismo teisėjo patalpas, daryti ten arba jo asmeniniame ar tarnybiniame automobilyje, arba kitoje asmeninėje susisiekimo priemonėje apžiūrą, kratą arba poėmį, taip pat atlikti teisėjo asmens apžiūrą ar kratą, jam priklausančių daiktų bei dokumentų apžiūrą ar poėmį leidžiama tik tada, kai nustatyta tvarka Konstitucinio Teismo teisėjui yra iškelta baudžiamoji byla.⁴⁶

Latvijoje taip pat Konstitucinio Teismo teisėjas negali būti suimtas ar traukiamas baudžiamojon atsakomybėn be Konstitucinio Teismo sutikimo. Priimant šį sprendimą reikalinga

⁴⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas 8 str.// Valstybės žinios. – 1993, Nr. 6-120.

absoliuti visų Konstitucinio Teismo teisėjų dauguma balsų.⁴⁷ Kitus atvejus reguliuojančiose normose Latvijos įstatymas numato tokią pat procedūrą kaip ir Lietuvos įstatymas, pvz.: „Konstitucinio teismo teisėjas gali būti suimamas, prievarta atvedinamas ir atliekam asmens krata tik esant Konstitucinio Teismo sutikimui“⁴⁸. Skirtingai nei Lietuvoje, Latvijos įstatyme numatyta, kad Konstitucinio Teismo teisėjas gali būti baudžiamas drausmine tvarka už administracinę teisės pažeidimą.

Estijos Konstitucijos 153 str. 2 d. taipogi įtvirtinta teisėjų neliečiamybė. 153 str. nustatyta, jog Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir jo nariai baudžiamojon atsakomybėn gali būti patraukti tik Teisingumo kanclerio siūlymu, pritariant daugumai parlamento narių. Analogiška norma įtvirtinta ir Estijos Teismų įstatyme.

Pagal Lietuvos Konstitucinio Teismo įstatymo 12 str. teisėjams nėra taikoma drausminė atsakomybė, o už pareigų nevykdymą yra numatytos piniginės nuobaudos. Kitaip yra Latvijoje ir Estijoje.

Latvijos Konstitucinio Teismo įstatymo 36 str. numatyta, kad Konstitucinio Teismo teisėjas gali būti traukiamas drausminėn atsakomybėn už:

- 1) draudimo dirbti kitą mokamą darbą ir dalyvauti visuomeninėje veikloje pažeidimą;
- 2) savo tarnybinių pareigų neatlikimą;
- 3) netinkamą elgesį;
- 4) administracinę teisės pažeidimą.

Drausminę bylą gali iškelti Konstitucinio Teismo pirmininkas, jo pavaduotojas ar ne mažiau kaip trys Konstitucinio Teismo teisėjai, o svarsto visi Konstitucinio Teismo teisėjai, išskyrus tą, kuriam iškelta drausminė byla.

Estijoje numatyta, jog teisėjams drausminės nuobaudos gali būti už drausminius nusižengimus. Drausminiai nusižengimai yra įvardijami kaip nevykdymas ar netinkamas tarnybinių pareigų vykdymas. Nepadorūs teisėjo veiksmai taip pat yra drausminis nusižengimas.⁴⁹ Drausminę bylą Aukščiausiojo Teismo teisėjui iškelti gali Aukščiausiojo Teismo pirmininkas ir Teisingumo Kancleris. Pačiam pirmininkui drausminė byla gali būti inicijuota Aukščiausiojo Teismo *en banc*. Asmeniui, kuris pradėjo drausminę bylą suteikiama teisė rinkti įrodymus ir reikalauti pasiaiškinimo iš asmens, kurio elgesys svarstomas.

⁴⁷ Latvia Constitutional Court Law 35 str. 1 d.// http://www.satv.tiesa.gov.lv/ENG/index_e.htm; prisijungimo laikas: 2006-08-11.

⁴⁸ Latvia Constitutional Court Law 35 str. 3 d.// http://www.satv.tiesa.gov.lv/ENG/index_e.htm; prisijungimo laikas: 2006-08-11.

⁴⁹ Estonia Courts System Act 87 str.//<http://www.legislationline.org/legislation.php?tid=112&lid=2300&less=false>; prisijungimo laikas: 2006-07-29.

Tiek Latvijoje, tiek Estijoje galimos skirti drausminės nuobaudos yra panašios: papeikimas, darbo užmokesčio sumažinimas, atleidimas iš pareigų. Estijoje dar galimas baudos paskyrimas, o Latvijoje – įspėjimas.

Viena svarbiausių konstitucinės justicijos teisėjų veiklos nepriklausomumo garantijų yra tai, kad numatomi griežtai apibrėžti atvejai, kada nutrūksta teisėjų įgaliojimai.

Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 108 str., Konstitucinio Teismo teisėjų įgaliojimai nutrūksta, kai:

- 1) pasibaigia įgaliojimų laikas;
- 2) jis miršta;
- 3) atsistatydina;
- 4) negali eiti savo pareigų dėl sveikatos būklės;
- 5) Seimas jį pašalina iš pareigų apkaltos proceso tvarka.

Estijoje numatyta, jog teisėjai gali būti atleidžiami šiais atvejais:

- 1) teisėjo prašymu;
- 2) jei teisėjui suėjo 68 metai;
- 3) dėl netinkamumo eiti pareigas – per tris metus nuo priėmimo į pareigas;
- 4) jei negali eiti savo pareigų dėl sveikatos būklės;
- 5) jei teismas likviduojamas ar sumažinamas teisėjų skaičius;
- 6) jei palikęs tarnybą Aukščiausiam Teisme ar Teisingumo Ministro pareigas, teisėjas neturi galimybės sugrįžti į ankstesnes pareigas, ir jis/ji nenori būti perkeltas į kitą teismą;
- 7) jei teisėjas buvo išrinktas ar paskirtas į pareigas ne pagal teisėjų tarnybos reikalavimus;
- 8) jei tampa akivaizdūs faktai, kurie, remiantis įstatymu, užkerta kelią asmenį paskirti teisėju.⁵⁰

Latvijoje teisėjų įgaliojimai, remiantis Konstitucinio Teismo įstatymu, nutrūksta, kai jis atsistatydina, pvz. dar nepasibaigus kadencijai, bet sulaukus septyniasdešimt metų. Taip pat gali atsistatydinti savo noru. Atleidžiamas jei negali eiti savo pareigų dėl sveikatos būklės, jeigu jis nuteisiamas už nusikaltimą ir toks nuosprendis įsiteisėja. Be to, Konstituciniam Teismui nusprendus, parlamentas gali atleisti teisėją iš pareigų, jeigu jis pažeidžia įstatymuose nustatytus apribojimus dėl darbo kitoje įstaigoje, narystės politinėje organizacijoje ar dalyvavimo socialinėje veikloje; atlieka veiksmus, kurie nesuderinami su teisėjo statusu arba nuolat tinkamai neatlieka savo pareigų ir dėl to buvo baustas drausmine tvarka.

Konstitucinio teismo teisėjo statuso turinį sudaro ir labai svarbios materialinės garantijos. Jos suteikia galimybę teisėjams visą dėmesį skirti nagrinėjamosioms problemoms, nesirūpinant dėl

⁵⁰ Estonia Courts System Act 99 str. 1 d.//<http://www.legislationline.org/legislation.php?tid=112&lid=2300&less=false>; prisijungimo laikas: 2006-07-29.

ateities po kadencijos pasibaigimo, dėl šalutinių darbų bei užtikrina teisėjų nepriklausomybę nuo kitų asmenų įtakos.

Lietuvoje Konstitucinio Teismo įstatyme numatytas atlyginimas, mokamas teisėjams. Taip pat teisėjui, paliekančiam pareigas pasibaigus kadencijos laikui ar atsistatydinus sulaukus tam tikro amžiaus arba dėl sveikatos būklės yra išmokama išeitinė pašalpa. Teisėjui mirus tokio dydžio pašalpa išmokama jo šeimai. Jei teisėjo įgaliojimai nutrūksta kitais pagrindais, jam išmokama išeitinė pašalpa, lygi dviejų mėnesinių atlyginimų dydžiui. Tačiau tokia pašalpa nėra skiriama, jei teisėjas iš pareigų pašalinamas apkaltos proceso tvarka. Pasibaigus įgaliojimų laikui, teisėjui turi būti suteiktas iki tol jo turėtas darbas arba pareigos valstybinėje įstaigoje, o jei nėra tokių galimybių, tai panašus darbas arba pareigas. Tačiau, ir šiuo atveju, tokia teise teisėjas gali pasinaudoti, tik jei nebuvo pašalintas iš pareigų apkaltos proceso tvarka.⁵¹

Latvijos Konstitucinio Teismo įstatyme numatyta, kad Konstitucinio Teismo teisėjai, Pirmininkas ir jo pavaduotojas gauna tokius pačius atlyginimus kaip ir Aukščiausiojo Teismo teisėjai, pirmininkas ir jo pavaduotojas. Čia, kaip ir Lietuvoje įtvirtinta, jog pirmininkas gauna papildomą užmokestį už pirmininkavimą. Tačiau šiame įstatyme nėra detalizuotos teisėjų socialinės garantijos, nes jos nustatytos kituose teisės aktuose, taikomuose ir bendros jurisdikcijos teisėjams.

Estijoje teisėjų atlyginimų dydžiai yra nustatyti atskirame įstatyme. Be to, čia yra mokami tam tikri priedai prie atlyginimo už pradirbtą laiką. Kadangi Estijoje yra kitas konstitucinės justicijos modelis, nei Lietuvoje ar Latvijoje, tai Aukščiausiojo Teismo teisėjai, iš kurių vėliau sudaroma Konstitucinės priežiūros rūmų kolegija, yra paskiriami iki gyvos galvos, todėl šiek tiek skiriasi materialinės garantijos. Numatytos kelios mokamų teisėjams pensijų rūšys, tačiau vėlgi yra apribojimai, kad teisėjui, atleistam iš darbo dėl padaryto drausminio nusižengimo ar nuteistam už baudžiamąjį nusikaltimą pensija nėra mokama. Išeitinės kompensacijos mokamos kuomet teisėjas atleidžiamas iš pareigų dėl teismo likvidavimo ar teisėjų skaičiaus mažinimo, jei dėl tos pačios priežasties teisėjas paskiriamas į žemesnio lygio teismą. Aukščiausiojo Teismo pirmininkui baigus kadenciją ir tęsiant darbą kaip teisėjui išmokos nėra mokamos. Tuo atveju, jei teisėjui einant pareigas jis nužudomas, šeimai yra išmokama penkerių metų velionio teisėjo atlyginimo dydžio pašalpa.⁵²

Visų šalių teisėjams yra nustatyti ir tam tikri darbinės veiklos apribojimai. Vienas pagrindinių apribojimų yra tas, kad teisėjai negali užimti jokių kitų skiriamų ar renkamų pareigų, dirbti verslo, komercijos ar kitose privačiose įstaigose ar įmonėse, išskyrus pedagoginį ar kūrybinį darbą. Jis taip pat negali gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus teisėjo atlyginimą bei užmokestį už pedagoginę ar kūrybinę veiklą. Konstitucinio Teismo teisėjas negali būti jokių kitų įmonių, įstaigų,

⁵¹Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas 16 str.// Valstybės žinios. – 1993, Nr. 6-120.

organizacijų arba asmenų gynėju ar atstovu. Jis taip pat negali dalyvauti politinių partijų ir kitų politinių organizacijų veikloje.⁵³

Latvijoje taip pat Konstitucinio Teismo įstatymas draudžia eiti teisėjui dar kitas pareigas ar dirbti kitą mokamą darbą. 1996 m. Konstitucinio Teismo įstatyme nebuvo numatyta galimybė dirbti mokslo srityje, tuo tarpu jau 1997 m. įstatymo redakcija leidžia teisėjams derinti pareigas Konstituciniame Teisme su moksliniu, kūrybiniu ir pedagoginiu darbu.

Toks leidimas susijęs ir su tam tikros problemos iškilimu. Konstitucinio Teismo teisėjas gali atsidurti tokioje situacijoje, kai kaip mokslininkas ir dėstytojas analizuodamas teisės normas turi pareikšti savo nuomonę dėl vieno ar kito teisės akto atitikimo Konstitucijai ar aukštesnę hierarchijoje padėtį užimančiam teisės aktui. Tai, viena vertus, tėra tik asmeninis teisėjo požiūris, kuris neturi būti tapatinamas su Konstitucinio Teismo požiūriu. Kita vertus, klausytojas ar skaitytojas aiškiai suvokia, kad tai yra Konstitucinio Teismo teisėjo požiūris. Tuomet, kai Konstitucinis Teismas gauna prašymą išnagrinėti teisės akto atitikimo Konstitucijai ar kitam norminiam aktui, užimančiam aukštesnę hierarchinę padėtį, dėl kurio Konstitucinio Teismo teisėjas (kaip pedagogas ar mokslininkas) yra pareiškęs savo nuomonę, gali būti suabejota tokio teisėjo, nagrinėsiančio bylą, nešališkumu.⁵⁴

Apribojimas dalyvauti politinių partijų veikloje Latvijos įstatyme yra labiau sukonkretintas nei Lietuvos Konstitucinio Teismo įstatyme, t.y. siauriau interpretuojamas dalyvavimas: „Konstitucinio Teismo teisėjo pareigos yra nesuderinamos su naryste politinėje organizacijoje (partijoje) arba tokio pobūdžio sąjungoje.“⁵⁵ Be to, Latvijoje Konstitucinio Teismo teisėjui leidžiama būti kitos visuomeninės organizacijos ar tokio pobūdžio susivienijimo nariu, bet jis privalo naudotis šia teise taip, kad nepažeistų teisėjo garbės ir orumo, Teismo nepriklausomumo ir nešališkumo.

Estijos Teismų įstatymo 49 str. įtvirtinti apribojimai teisėjams yra panašūs – jie negali užimti jokių kitų pareigų, išskyrus pedagoginę ir mokslinę veiklą. Be to, kitaip nei Lietuvoje ar Latvijoje, teisėjas apie tai, jog užsiima dar kita veikla, privalo informuoti Teismo Pirmininką. Šiame įstatyme dar atskirai išskiriamos kelios veiklos rūšys, kurios teisėjams draudžiamos: teisėjas negali būti Riigikogu narys, kaimo municipaliteto ar miesto tarybos narys, politinės partijos narys, kompanijos įkūrėjas, vykdytysis partneris, valdybos tarybos narys ar kompanijos stebėtojų tarybos narys, taip

⁵² Estonia Courts System Act 77, 83, 86str.//

<http://www.legislationline.org/legislation.php?tid=112&lid=2300&less=false>; prisijungimo laikas: 2006-07-29.

⁵³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas 6 str.// Valstybės žinios. – 1993, Nr. 6-120.

⁵⁴ Endzinš A. Latvijos Respublikos ir Lietuvos Respublikos Konstituciniai Teismai: panašumai ir skirtumai// Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998. p.135

⁵⁵ Latvia Constitutional Court Law 34 str 2 d.// http://www.satv.tiesa.gov.lv/ENG/index_e.htm; prisijungimo laikas: 2006-08-11.

pat užsienio kompanijos filialo direktorius, laiduotojas, bankroto komiteto narys ar priverstinis nekilnojamojo turto valdytojas, bei ginčo šalių pasirinktas arbitras.

Konstitucijos ir įstatymai dažnai yra nepajėgūs sureguliuoti visus konstitucinio teismo statuso aspektus. Kai kurie aspektai yra reguliuojami moralinių (etinių) normų. Netgi tose valstybėse, kur leidžiama atskiroji nuomonė, ši turi būti pateikiama tokiu stiliumi, kad nepakenktų konstitucinio teismo autoritetui, konstitucinio teismo kaip kolegialaus organo įvaizdžiui. Tai pat neretai diskutuojama dėl teisėjų viešo pasisakymo. Šių teismų teisėjai, kaip ir bendrosios kompetencijos teismų teisėjai privalo laikytis etikos taisyklių.

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad Baltijos šalių konstitucinės justicijos institucijų teisėjų teisinis statusas atitinka svarbią šių institucijų vietą valstybių valdžios institucijų sistemoje. Jiems suteikiamos neliečiamybės garantijos, nustatytas atleidimo atvejų sąrašas, numatytos socialinės ir materialinės garantijos, tam tikri veiklos apribojimai – visa tai sudaro reikiamas sąlygas tinkamai bei nepriklausomai nuo jokių kitų subjektų vykdyti svarbias ir atsakingas konstitucingumo užtikrinimo pareigas.

6. KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS INSTITUCIJŲ BALTIJOS ŠALYSE JURISDIKCIJA

Konstitucinės justicijos institucijos nagrinėja ir sprendžia bylas, kurių objektai yra konstituciniai-teisiniai klausimai ir ginčai. Jų kompetencijos apibrėžimo būdai tiesiogiai priklauso nuo pasirinkto konstitucinės justicijos modelio. Klasikiniame amerikietiška modelyje, konstitucinis teisingumas nėra atribotas nuo bendrojo. Čia nėra ypatingos konstitucinių bylų kategorijos: konstituciniai klausimai gali būti bet kurioje byloje ir būti sprendžiami bendrosios jurisdikcijos teismų bendra tvarka. Daugelyje šalių, pasirinkusiom modifikuotą amerikietiškojo modelio variantą, apibrėžiant aukščiausiųjų teismų kompetenciją, į ją įtraukiama ir konstitucinių klausimų sprendimas. Žinoma, tokių bendrosios kompetencijos teismų įtvirtintų įgaliojimų apimtis labai skiriasi: vienoje valstybėje pagrindinis tokių institucijų įgaliojimų dėmesys skiriamas konstitucinės kontrolės funkcijos vykdymui, kitose, tai neišskiriama iš kitų įgaliojimų tarpo. Konstitucinės justicijos institucijos įgaliojimai vienoje valstybėje yra išsamiai apibrėžti konstitucijoje ir joks kitas įstatymas negali pakeisti šios institucijos kompetencijos. Kitose valstybėse konstitucijoje nenustatomas išsamus įgaliojimų sąrašas: jis gali būti papildytas ar sumažinamas atitinkamu įstatymu.

Kalbant apie Lietuvos ir Latvijos Respublikos Konstitucinių Teismų kompetenciją, visų pirma reikia atsižvelgti į tai, kad jų kompetencijos suregulavimas pagrįstas europietiška konstitucinės kontrolės tradicija, kuomet konstitucinių teismų įgaliojimai įtvirtinti konstitucijose arba specialiuose įstatymuose, o kiti teismo veiklos klausimai reguliuojami konstitucinių teismų įstatymais. Dalis teisminės veiklos klausimų yra reguliuojami ir teismų reglamentais, kuriuos priima patys konstituciniai teismai.

Estijoje, pasirinkusioje modifikuotą amerikietiškos konstitucinės kontrolės modelį, nors ir nėra specialaus įstatymo konstitucinės justicijos institucijai, tačiau čia yra priimtas atskiras įstatymas, nustatantis konstitucinės priežiūros teisminio proceso taisyklės, kuriame ir yra apibrėžta Aukščiausiojo Teismo kompetencija vykdant konstitucinę priežiūrą.

Istoriškai konstitucinė justicija atsirado kaip priemonė tikrinti parlamento leidžiamų aktų konstitucingumą. Vėliau konstitucinių teismų jurisdikcijos objektų ratas pastoviai plėtėsi. Konstitucinio teismo įgaliojimų sąrašas gali būti uždaras (išsamus) arba atviras. Kraštutiniu atveju konstitucija ir įstatymais numatoma galimybė konstituciniam teismui išplėsti savo įgaliojimų ratą, jeigu tai neprieštarauja jo, kaip konstitucinės justicijos institucijos, prigimčiai. Kartais konstituciniai teismai yra priversti savarankiškai konkretizuoti savo įgaliojimus, nes ne visada konstitucijoje ir įstatyme jie yra suformuluoti konkrečiai ir aiškiai. Tačiau išplėstas savo kompetencijos aiškinimas savo iniciatyva turi ir tam tikrų neigiamų bruožų - tai gali sukelti konstitucijos pažeidimą paties

konstitucinio teismo, ypatingai nestabilios ekonominės ar politinės situacijos metu, valstybėse, esančiose vystymosi periode. Todėl konstituciniai teismai turi būti labai atsargūs ir apdairūs, savarankiškai nustatydami ir konkretizuodami savo kompetenciją.⁵⁶

Taigi visa tai leidžia teigti, jog užtikrinti konstitucinės justicijos organų statuso stabilumą padeda tinkamai konstitucijoje apibrėžta kompetencija, draudžiant ją keisti koku nors būdu, išskyrus darant konstitucijos pataisą. Toks konstitucinis reguliavimas sudaro prielaidas nenutrūkstamai gausinti teisminės veiklos patyrimą, formuotis ilgalaikiai konstitucijos normų interpretavimo kultūrai, ir tradicijai.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo kompetencija yra įtvirtinta Konstitucijos 105 str., kuriame nustatyta, jog „Konstitucinis Teismas nagrinėja ir priima sprendimą, ar neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai. Konstitucinis Teismas taip pat nagrinėja, ar neprieštarauja Konstitucijai ir įstatymams:

- 1) Respublikos Prezidento aktai;
- 2) Respublikos Vyriausybės aktai.

Konstitucinis Teismas teikia išvadas:

- 1) ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus;
- 2) ar Respublikos Prezidento būklė leidžia jam ir toliau eiti pareigas;
- 3) ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai;
- 4) ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai.“

Šių įgaliojimų sąrašas yra baigtinis. Tačiau savo jurisdikciją Konstitucinis Teismas traktuoja gana plačiai. Tokią nuostatą lemia pati Konstitucinio Teismo paskirtis – užtikrinti Konstitucijos viršenybę.

Nei Latvijos, nei Estijos Konstitucijose konstitucinės kontrolės institucijų kompetencija nėra nustatyta.

Taigi Lietuvoje Konstitucinio Teismo kompetencijai įtvirtinti yra pasirinktas geriausias variantas – Konstitucija – kadangi Konstitucijos keitimas yra pakankamai sudėtinga procedūra. Tuo tarpu, pakeisti įstatymą ir taip pakeisti konstitucinės justicijos kompetenciją yra žymiai paprasčiau bei pats konstitucinis teismas, būdamas „negatyviuoju įstatymų leidėju“ gali tai kažkiek įtakoti.

Latvijos Konstitucijos 85 straipsnis skelbia, kad Konstitucinio Teismo jurisdikciją nustato įstatymas. Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatyme 16 str. įtvirtintas baigtinis įgaliojimų sąrašas, pagal kurį Konstitucinis Teismas sprendžia bylas dėl:

- 1) įstatymų atitikimo Konstitucijai;

⁵⁶ Витрук Н. В. Конституционное правосудие. Москва: Юнит, 1998. с.154-156

- 2) tarptautinių sutarčių, kurias pasirašė ar prie kurių prisijungė Latvija, atitikimo Konstitucijai;
- 3) kitų aktų ar jų dalių atitikimo hierarchiškai aukštesnėms teisės normoms;
- 4) kitų aktų (išskyrus administracinių teisės aktų) priimtų Saeimos Ministrų Kabineto, Prezidento, Saeimos Pirmininko bei Ministro Pirmininko atitikimo įstatymams;
- 5) ministro potvarkio, kuriuo ministras, remdamasis Ministrų kabineto įgaliojimu, sustabdė savivaldybės tarybos sprendimą;
- 6) Latvijos vidaus teisės normų atitikimo Latvijos pasirašytoms tarptautinėms sutartims, neprieštaraujančioms Konstitucijai.

Estijos Aukščiausiojo Teismo Konstitucinės priežiūros rūmų kompetencija, kaip jau minėta, Konstitucijoje nėra numatyta, ji taip pat nėra įtvirtinta ir Teismų įstatyme. Išsamiai kompetencija nustatyta tik Konstitucinės priežiūros teismo proceso įstatyme, kurio 2 str. nustatyti tokie Aukščiausiojo Teismas įgaliojimai vykdant konstitucinę priežiūrą:

- 1) nagrinėja prašymus dėl teisės aktų atitikimo Konstitucijai arba dėl atsisakymo juos priimti;
- 2) nagrinėja prašymus dėl tarptautinių sutarčių atitikimo Konstitucijai;
- 3) nagrinėja prašymus ir skundus dėl Riigikogu nutarimų;
- 4) nagrinėja skundus dėl Riigikogu valdybos sprendimų;
- 5) nagrinėja skundus dėl Respublikos Prezidento nutarimų;
- 6) nagrinėja prašymus dėl pripažinimo negalinčiais ilgą laiką atlikti savo pareigų Riigikogu narių, Respublikos Prezidento, teisingumo kanclerio ar valstybės kontrolieriaus;
- 7) nagrinėja prašymus dėl Riigikogu nario įgaliojimų nutraukimo;
- 8) priima sprendimus dėl sutikimo davimo Riigikogu Pirmininkui Respublikos Prezidento pavedimu paskirti neeilinius rinkimus į Riigikogu arba atsisakyti nuo įstatymo viešo paskelbimo;
- 9) nagrinėja prašymus dėl partijos veiklos nutraukimo;
- 10) nagrinėja skundus bei protestus dėl rinkimų komisijos sprendimų ir veiksmų.

Taigi, kaip matome, visos Baltijos šalių valstybės pasirinko skirtingus konstitucinės justicijos institucijų kompetencijos įtvirtinimo būdus: Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo kompetencija nustatyta Konstitucijoje, Latvijos Respublikos Konstitucinio Teismo – specialiaame šiai institucijai skirtame Konstitucinio Teismo įstatyme, na, o Estijos konstitucinę priežiūrą atliekančios Aukščiausiojo Teismo Konstitucinės priežiūros rūmų jurisdikcija išsamiai nustatyta Konstitucinės priežiūros teismo proceso įstatyme. Svarbus panašumas yra tai, jog visose trijose šalyse įtvirtintas įgaliojimų sąrašas yra baigtinis ir nenumatyta galimybė teismams praplėsti savo kompetenciją.

Pažymėtina, kad nė vienos valstybės konstitucinės priežiūros institucijai nėra priskirta teisė aiškinti Konstituciją arba įstatymus. Tačiau labai sunku įsivaizduoti, kaip reikėtų nustatyti ar kažkuri teisės norma neprieštarauja Konstitucijai ar įstatymams, jei nebūtų išsiaiškinamas jų turinys. Taigi praktiškai Konstitucijos ar įstatymo aiškinimas yra konstitucinio teisingumo vykdymo proceso dalis ir visose nagrinėjamose bylose tam tikrais aspektais jie aiškinami.

Lyginamojoje teisėje nėra vieningos nuomonės dėl konstitucinės justicijos institucijų kompetencijos ribų. Kaip rodo praktika, tiek siaura, tiek plati konstitucinių teismų kompetencija gali būti efektyvi užtikrinant konstitucinį teisėtumą. Taip pat pastebima šių institucijų kompetencijos plėtimosi tendencija.

Lyginant šių šalių konstitucinės justicijos institucijų kompetencijos platumą, galima būtų pasakyti, jog Latvijos Konstitucinis Teismas turi daug galių norminių aktų hierarchijos klausimais, kadangi jis gali spręsti ne tik dėl įstatymų bei aukščiausių šalies institucijų priamamų aktų atitikimo Konstitucijai ir įstatymams, bet ir dėl Saeimos Pirmininko, Ministro Pirmininko bei vietos valdžios institucijų priimtų aktų atitikimo įstatymams.

Estijos Konstitucinės priežiūros teismo proceso įstatymo analizė leidžia teigti, kad Konstitucinės priežiūros rūmai taip pat turi įgaliojimus tikrinti ne tik įstatymų, bet ir vykdomosios valdžios, atskirų ministrų bei vietos savivaldos priimtus teisės aktus. Tačiau visi šie aktai, skirtingai nei Latvijoje, yra tikrinami tik atitikimo Konstitucijai atžvilgiu.

Tuo tarpu Lietuvoje Konstitucinis Teismas iš viso neturi įgaliojimų tikrinti ministro ar vietos savivaldos institucijų aktų konstitucingumo ar atitikimo įstatymams. Šiuos klausimus Lietuvoje sprendžia atitinkamai bendrosios ir administracinės jurisdikcijos teismai.

Be to, tik Estijos Konstitucinės priežiūros rūmams yra suteikta teisė nagrinėti prašymus dėl atsisakymo priimti teisės normų aktą ir paskelbti tokį atsisakymą nekonstituciniu. Tuo tarpu nei Lietuvoje, nei Latvijoje Konstituciniams Teismams tokia galimybė nenumatyta.

Akcentuotinas skirtumas, jog Latvijos Konstitucinio Teismo kompetencija apsiriboja tik teisės norminių aktų priežiūra. Tuo tarpu Lietuvos Konstitucinis Teismas bei Estijos Konstitucinės priežiūros rūmai yra įgalioti spręsti ir įvairius kitus klausimus. Tačiau čia Estijos Konstitucinės priežiūros rūmų kompetencija visgi platesnė nei Lietuvos Konstitucinio Teismo – numatyta daugiau įvairių atvejų, kuriuos ši konstitucinės justicijos institucija įgaliota nagrinėti.

Taigi Baltijos šalyse konstitucinės justicijos institucijų kompetencija yra apibrėžta atitinkamuose teisės aktuose: Lietuvoje-Konstitucijoje, Estijoje bei Latvijoje-įstatymuose. Plačiausi įgaliojimai, susiję su įvairios hierarchijos teisės normų aktų atitikimu Konstitucijai ir įstatymams yra suteikti Latvijos Konstituciniam Teismui. Estijoje taip pat numatyta gana didelė teisės aktų įvairovė, kurių konstitucingumas gali būti patikrintas. Tuo tarpu Lietuvoje numatyta galimybė tikrinti tik įstatymų, tarptautinių sutarčių, Prezidento bei Vyriausybės aktų konstitucingumą. Tačiau

Lietuvoje bei Estijoje, skirtingai nei Latvijoje, konstitucinės justicijos institucijai yra suteikta teisė spręsti ir įvairius kitus klausimus, liečiančius ne tik teisės normų aktų konstitucingumo priežiūrą. Visų valstybių konstitucinės justicijos institucijų įgaliojimų sąrašas yra įtvirtintas baigtiniu sąrašu, nenumatant galimybės joms savarankiškai parplėsti savo kompetenciją.

7. SUBJEKTAI, TURINTYS TEISĘ KREIPTIS Į BALTIJOS ŠALIŲ KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS INSTITUCIJAS

Visų trijų Baltijos šalių įstatymų leidėjai yra išvardinę asmenis, turinčius teisę pradėti konstitucinį teisminį procesą. Kitų subjektų kreipimaisi būtų atmesti. Žinoma, nustatant šiuos subjektus būta nemažų diskusijų. Štai Latvijoje šios normos buvo keistos greičiausiai.⁵⁷ Estijoje naujoje Konstitucinės priežiūros teismo proceso įstatymo redakcijoje taip pat buvo pakeistas galinčių inicijuoti bylą subjektų ratas.

Lietuvos Respublikos Konstitucija 106 str. įvardija tokius subjektus, turinčius teisę inicijuoti bylą Konstituciniame Teisme:

- 1) Seimo narių grupė (ne mažiau kaip 1/5 Seimo narių);
- 2) Vyriausybė;
- 3) Respublikos Prezidentas;
- 4) Teismai

Kai kreipiamasi dėl išvados į Konstitucinį Teismą dar gali kreiptis ir Seimas.

Latvijoje subjektų ratas nepalyginamai platesnis. Be bendrų subjektų, tokių kaip Respublikos Prezidentas, Seimas, Seimo narių grupė, Vyriausybė bei teismai, su pašymu pradėti bylą dar gali kreiptis ir:

- 1) generalinis prokuroras;
- 2) Valstybės kontrolės taryba;
- 3) savivaldybių tarybos;
- 4) Valstybinis žmogaus teisių biuras;
- 5) Žemės knygų skyriaus teisėjas sprendamas klausimą dėl nekilnojamojo turto įtraukimo į žemės knygą ir dėl nuosavybės teisės įtvirtinimo žemės knygoje;
- 6) asmuo, kurio Konstitucijoje nustatytos pagrindinės teisės buvo pažeistos.⁵⁸

Pagal Estijos Konstitucinės priežiūros proceso įstatymą, apžvelgus visas bylų kategorijas, galima būtų išskirti tokius subjektus, turinčius teisę su prašymu ar skundu kreiptis į Konstitucinės priežiūros rūmus:

- 1) Respublikos Prezidentas;
- 2) Teisingumo Kancleris;
- 3) vietos savivaldos susirinkimas;
- 4) Riigikogu narys

⁵⁷ Endzinš A. Latvijos Respublikos ir Lietuvos Respublikos Konstituciniai Teismai: panašumai ir skirtumai// Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998. p.139

⁵⁸ Latvia Constitutional Court Law 17 str.1 d.// http://www.satv.tiesa.gov.lv/ENG/index_e.htm; prisijungimo laikas: 2006-08-11.

- 5) Riigikogu frakcija;
- 6) Riigikogu Pirmininkas
- 7) Riigikogu valdyba;
- 8) Vyriausybė;
- 9) politinė partija;
- 10) rinkimų sąjunga;
- 11) teismai.

Taigi, kaip matome tiek Estijoje, tiek Latvijoje, subjektų ratas, galintis kreiptis į konstitucinės justicijos institucijas yra nepalyginamai platesnis nei Lietuvoje. Jose kreipimosi teisė suteikiama ir vietos savivaldos organams, aukštiems šalies pareigūnams. Estijoje tam tikrais atvejais kreiptis į konstitucinės justicijos instituciją teisė suteikta ne bet kokiai parlamentarų grupei, o jų frakcijai, be to ir pavieniams parlamentarams.

Visoms valstybėms būdinga ir tai, kad ne visi subjektai gali kreiptis į konstitucinės justicijos institucijas visais klausimais, t.y. kiekvieną bylą gali inicijuoti tik dalis minėtųjų subjektų, priklausomai nuo bylos kategorijos.

Tik įsteigus konstitucinės justicijos institucijas nė vienoje šalyje nebuvo numatyta individualaus konstitucinio skundo galimybė. Tačiau vėliau, 2000 m., šis institutas buvo įtvirtintas Latvijoje. Pagal Latvijos Konstitucinio Teismo įstatymo 19 str. „konstitucinis skundas gali būti pateikiamas Konstituciniam Teismui bet kurio asmens, kuris mano, jog Konstitucijoje įtvirtintos jo teisės yra pažeidžiamos teisės normos, prieštaraujančios aukštesnės juridinės galios normai“. Sekančiose straipsnio dalyse yra nustatytos tam tikros sąlygos, kurioms esant galima kreiptis su konstituciniu skundu, t.y. tik jeigu išnaudotos visos kitos teisinės priemonės šių teisių gynimui (kreiptasi į aukštesnės hierarchijos instituciją ar pareigūną, kreiptasi į bendrosios jurisdikcijos teismą ir pan.) arba tokių nėra, bei šešių mėnesių terminas, nuo paskutinės instancijos sprendimo įsigaliojimo. Tačiau, jei kreipimasis yra svarbus daugumai arba jei bendromis juridinėmis priemonėmis neįmanoma užkirsti kelio materialinės žalos atsiradimui besikreipiančiajam asmeniui, Konstitucinis Teismas gali nuspręsti išnagrinėti skundą ir iki visų bendrų teisės gynimo priemonių išnaudojimo. Tokios kontrolės objektu gali būti teisės norma, pažeidžianti pagrindines konstitucines žmogaus teises ir prieštaraujanti aukštesnės juridinės galios teisės normai ir šiuo atveju bendrosios jurisdikcijos teismų sprendimai neturėtų būti laikomi objektais. Būtent dėl to šis individualaus skundo modelis yra ypatingas, t.y. vadinamasis imitacinis konstitucinis skundas.⁵⁹ Įstatyme įtvirtinta sąvoka „asmuo“ suponuoja išvadą, kad į Konstitucinį Teismą gali kreiptis tiek fizinis asmuo, net nebūtinai esantis Latvijos Respublikos pilietis, tiek bet kuris juridinis asmuo.

⁵⁹ Konstitucinio reguliavimo įvairovė: Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2006. p.255

Apie individualaus skundo įvedimo galimybę taip pat buvo svarstoma ir Estijoje. Daugumoje šalių, kur galimas individualus skundas, kaip konstitucinės justicijos institucijos egzistuoja atskiri konstituciniai teismai (pvz. Vokietija, Rusija, Vengrija), tačiau kai kuriose valstybėse tokia teisė asmenims numatyta ir neturint atskirų teismų (Kipras, Lichtenšteinas, Šveicarija). Taigi atskiro konstitucinio teismo nebuvimas Estijoje dar nėra kliūtis įtvirtinti individualaus konstitucinio skundo institutą. Nors sprendimas pavesti Aukščiausiojo Teismo Konstitucinės priežiūros rūmų kolegijai nagrinėti individualius skundus ir būtų neįprastas Europos kontekste. Kaip tam tikrą “filtrą” individualiems skundams buvo siūloma panaudoti Teisingumo kanclerio institutą. Tačiau tuo pačiu, kaip galima problema įvardijamas teismo darbo krūvio žymus padidėjimas, kas sąlygotų ilgesnį visų bylų nagrinėjimo laiką.⁶⁰

Tai kaip vieną iš šio instituto trūkumų mini ir E.Kūris. Tačiau jis pažymi, jog pasirinkus subalansuotą, protingą bei apgalvotą modelį trūkumus įmanoma sumažinti.⁶¹ Už individualaus konstitucinio skundo instituto įtvirtinimą Lietuvoje pasisako ir E.Jarašiūnas, kurio nuomone, individualus konstitucinis skundas konstitucinę asmens teisių apsaugos sistemą padarytų iki galo teisiškai nuoseklią bei neabejotinai sustiprintą Konstitucijos viršenybės visose teisės srityse apsaugą.⁶² Taigi, kaip matome, konstitucinės teisės specialistų nuomonė šiuo klausimu yra palanki. Reikėtų pažymėti, jog šiuo metu Seime yra sudaryta darbo grupė, kuri rengia individualaus konstitucinio skundo koncepciją. Darbo grupės vadovas J. Sabatauskas sako, kad jau apsispręsta dėl to, jog į Konstitucinį Teismą galės kreiptis kiekvienas asmuo, kurio konstitucinės teisės bus pažeistos. Anot darbo grupės vadovo J. Sabatausko, diskutuojama ir dėl to, ar galėtų kreiptis į Konstitucinį Teismą ne tik asmuo, bet ir, pavyzdžiui, prokuroras, valstybės kontrolierius, Seimo kontrolierius.⁶³

Palyginus subjektų ratą, matyti, kad jis visose trijose šalyse gana skirtingas, išskyrus tokius bendrus subjektus kaip parlamentas ar parlamentarų grupė, prezidentas, vyriausybė bei teismai. Galima teigti, jog Lietuvoje galinčių kreiptis į Konstitucinį Teismą subjektų ratas yra siauriausias iš visų trijų Baltijos valstybių. Atitinkamai plačiausias subjektų ratas yra Latvijoje, kurioje, po pataisų, įstatymas suteikė galimybę kreiptis į Konstitucinį Teismą asmenims su konstituciniu skundu, žinoma, įvykdžius nustatytas sąlygas. Tačiau jau ir Lietuvoje svarstoma galimybė plėsti subjektų ratą bei įtvirtinti individualaus konstitucinio skundo galimybę.

⁶⁰ Venecijos komisijos informacinis portalas// <http://www.venice.coe.int/docs/1998/> prisijungimo laikas: 2006-09-23

⁶¹ Jurčys P. Ar jau laikas įtvirtinti individualaus konstitucinio skundo institutą? // Teisės žinios. 2005, Nr.4 (12). p.3-4

⁶² Jurčys P. Ar jau laikas įtvirtinti individualaus konstitucinio skundo institutą? // Teisės žinios. 2005, Nr.4 (12). p.5-7

8. KONSTITUCINIO TEISMINIO PROCESO PAGRINDINIAI BRUOŽAI

Konstitucinis teisminis procesas sudeda iš viena kitą keičiančių stadijų, kurios apima teismo bei proceso dalyvių veiksmus.

Latvijos Konstitucinio Teismo įstatyme nustatytos tik pagrindinės konstitucinės bylos nagrinėjimo normos. Detaliau tai numatyta nustatyti specialiaame Konstitucinio Teismo proceso įstatyme. Tačiau kol jis nėra priimtas bylų nagrinėjimo procesas yra reguliuojamas Latvijos Konstitucinio Teismo vidaus reglamentu. Lietuvoje procesas numatytas pačiame Konstitucinio Teismo įstatyme, na, o Estijoje – atskirame Konstitucinės priežiūros proceso įstatyme.

Estijoje konstitucinis teisminis procesas reglamentuojamas šiek tiek kitaip. Čia visų pirma išskiriamos atskiros penkios skundų grupės, kurioms nustatomi skirtingi terminai, skirtingi reikalavimai prašymams ir pan. Tačiau, vertėtų atkreipti dėmesį, jog Lietuvoje Konstitucinio Teismo įstatyme taip pat į atskirus skirsnius išskirta teisės aktų atitikimo Konstitucijai teiseną ir paklausimų dėl išvados nagrinėjimas. Kitas esminis ypatumas tai, jog pagrindinė Konstitucinės priežiūros rūmų posėdžio forma yra rašytinė, ir tik tam tikrais atvejais procesas vyksta žodžiu, kuomet tokia forma būtina laiko teismo kolegija, savo ar proceso dalyvio iniciatyva.⁶⁴ Taigi dėl šios priežasties, nebus galima atskirti aiškių teismo proceso stadijų, kaip kad Lietuvoje bei Latvijoje.

Pažymėtina, jog Latvijos Konstitucinis Teismas, skirtingai nei Lietuvos, tam tikras bylų kategorijas nagrinėja ne visa sudėtimi, o tik trys teisėjai.⁶⁵ Tai galima būtų paaiškinti kompetencijos skirtumų. Taigi Latvijoje Konstitucinis Teismas visa sudėtimi nagrinėja bylas dėl:

- 1) įstatymų atitikimo Konstitucijai;
- 2) Saeimos, Ministrų Kabineto, Valstybės Prezidento, Saeimos Pirmininko bei Ministro Pirmininko priimtų aktų atitikimo įstatymams;
- 3) Latvijos nacionalinių teisės normų atitikimo toms Latvijos sudarytoms tarptautinėms sutartims, kurios neprieštarauja Konstitucijai;
- 4) Ministrų Kabineto priimtų teisės normų aktų atitikimo Konstitucijai ir kietiems įstatymams;
- 5) tarptautinių sutarčių, kurias pasirašė ar prie kurių prisijungė Latvija, atitikimo Konstitucijai.⁶⁶

⁶³ Svarstoma piliečių galimybė kreiptis į KT // <http://www.delfi.lt/news/economy/law/article.php?id=11397749> prisijungimo laikas: 2006 12 03.

⁶⁴ Закон Эстонской Республики О судопроизводстве в порядке конституционного надзора 51 str. 1,2 d.// http://www.rtk.ee/PAE/2004/PAE_11/EVP174.rtf ; prisijungimo laikas: 2006-08-11

⁶⁵ Rules of Procedure of the Constitutional Court of the Republic of Latvia 42,43 p.//

<http://www.satv.tiesa.gov.lv/ENG/STRegl.htm>; prisijungimo laikas: 2006-08-11

⁶⁶ Latvia Constitutional Court Law 25 str.//http://www.satv.tiesa.gov.lv/ENG/index_e.htm; prisijungimo laikas: 2006-08-11

Kitos bylos yra nagrinėjamos trijų teisėjų sudėtimi. Taigi iš esmės Latvijos Konstitucinis Teismas trijų teisėjų sudėtimi nagrinėja tokias bylas, kurios Lietuvoje nepriklauso Konstitucinio Teismo Kompetencijai.

Estijoje bylos yra nagrinėjamos Konstitucinės priežiūros rūmų teisėjų kolegijos arba net plenumu. Plenumas sprendžia bylas, perduotas Konstitucinės priežiūros rūmų, jei kolegija mano, kad taip būtina arba, jei byla perduota vienos iš Aukščiausiojo Teismo kolegijų. Taip pat įstatyme griežtai numatyti keli atvejai, kuomet byla privalo būti svarstoma plenumo: 1) kai nagrinėjami prašymai dėl parlamento nario, Respublikos Prezidento, Teisingumo kanclerio ar Valstybės kontrolieriaus pripažinimo negalinčiu ilgą laiką atlikti savo pareigų; 2) kai nagrinėjami prašymai dėl Riigikogu nario įgaliojimų nuraukimo; 3) kai nagrinėjami prašymai dėl partijos veiklos nutraukimo.⁶⁷

Palyginus byloje dalyvaujančių asmenų, jų atstovų bei kitų su byla susijusių asmenų sudėtį, statusą, pastebima, kad jie Latvijos ir Lietuvos Konstituciniuose Teismuose panašūs.

Estijoje dalyvaujančių byloje asmenų ratas taip pat panašus, atkreipiant dėmesį į tai, jog subjektų, turinčių teisę kreiptis į Konstitucinės priežiūros rūmus, skaičius nemažas, taigi didesnė šalių įvairovė. Be to, atstovavimo klausimai atskirai Konstitucinės priežiūros proceso įstatyme nenustatyti, o tik paminima, kad tai reguliuojama taip pat, kaip ir civiliniame procese.

Pažymėtina, kad Lietuvos Konstitucinio Teismo įstatyme yra numatyta galimybė skirti piniginę baudą už neatvykimą į teismo posėdį, tvarkos nesilaikymą, dokumentų nepateikimą ir pan. Tuo tarpu nei Latvijoje, nei Estijoje tokios galimybės nebuvo numatyta jokioje bylos nagrinėjimo stadijoje, ir tik vėliau tokia teisė buvo įtvirtinta Latvijos Konstitucinio Teismo įstatyme.

Prašymo pradėti bylą pateikimas. Praktiškai į konstitucinės justicijos institucijas su prašymu, skundu, paklausimu gali kreiptis bet kuris subjektas, tačiau skirtingos būtų pasekmės – kreipimasis bus priimtas tik tų asmenų, kuriems tokia teisė suteikiama įstatymu. Valstybių įstatymai detalčiai reglamentuoja bendrus ir specialius reikalavimus, keliamus vienos ar kitos bylų kategorijos prašymams.

Lietuvoje vada nagrinėti bylą dėl teisės akto atitikimo Konstitucijai yra Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo nustatyta tvarka ir nustatytos formos prašymo padavimas Konstituciniam Teismui. Analogiškai, vada Konstitucinio Teismo išvadai rengti yra šio įstatymo nustatyta tvarka ir nustatytos formos paklausimo padavimas Konstituciniam Teismui. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos Apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai į Konstitucinį Teismą kreipiasi nutartimi.

⁶⁷ Закон Эстонской Республики О судопроизводстве в порядке конституционного надзора 3 str.// http://www.rtk.ee/PAE/2004/PAE_11/EVP174.rtf ; prisijungimo laikas: 2006-08-11

Analogiškai yra ir Latvijoje bei Estijoje, kur byla taip pat inicijuojama nustatytos formos prašymu, kuris turi atitikti įstatyme nustatytus reikalavimus.

Tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje, tiek Estijoje prašymą ar paklausimą pasirašo pareiškėjas ar valstybės institucijos, kuriai suteikta teisė kreiptis į Konstitucinį Teismą (Konstitucinės priežiūros rūmus), vadovas. Lietuvoje Seimo narių grupės prašymą pasirašo visi su prašymu besikreipiantys Seimo nariai, kartu nurodydami savo grupės atstovą (atstovus). Tuo tarpu Latvijoje numatyta, jog jei Seimo nariai nenustato kitaip, pirmasis iš sąrašą pasirašiusių narių ir yra laikomas įgaliotuoju atstovu.⁶⁸

Prie prašymo gali būti pridedamas siūlomų iškviešti į Konstitucinio Teismo posėdį liudytojų ir ekspertų sąrašas, specialistų išvados bei kiti dokumentai ir medžiaga.

Atkreiptinas dėmesys, jog tik Lietuvoje numatyta, kad prašymas bei jo priedai turi būti pateikiami su 30 egzempliorių nuorašų, tuo tarpu nei Latvijoje, nei Estijoje tokio reikalavimo nėra.

Išankstinis medžiagos tyrimas. Šioje stadijoje tikrinama ar kreipimasis pagal įstatymo reikalavimus atitinka tiek materialiuosius, tiek formaliuosius pagrindus.

Lietuvoje ir Latvijoje medžiagą bylai šiame bylos proceso etape renka teisėjas, kurį paskiria Konstitucinio Teismo pirmininkas. Lietuvoje, Konstitucinio teismo pirmininkas pavesdamas tai atlikti vienam ar keliems teisėjams, nustato ir šio darbo terminą. Tuo tarpu Latvijoje toks terminas yra nustatytas įstatymo – vienas mėnuo, o ypač sudėtingose bylose šis terminas gali būti pratęstas iki dviejų mėnesių.⁶⁹

Estijos Konstitucinės priežiūros proceso įstatyme nėra numatytas atskiro teisėjo paskyrimas išankstiniam medžiagos ištyrimui, nei numatytas terminas šiai stadijai. Tačiau nustatyta, jog Aukščiausiasis Teismas priima sprendimą ar priimti kreipimąsi, ar grąžinti jį padavusiam subjektui ištaisyti trūkumus, arba dėl to, jog tai nesusiję su Teismo kompetencija. Taigi, išankstinio tyrimo stadija visgi neabejotinai yra ir Estijoje, tačiau ji nedetalizuojama ir nereglamentuojama atskiruose įstatymo straipsniuose.

Išankstinio medžiagos tyrimo metu Latvijos Konstitucinio Teismo teisėjas privalo nustatyti:

- 1) ar byla priklauso Konstitucinio Teismo jurisdikcijai;
- 2) ar pareiškėjas turi įgaliojimus pateikti prašymą;
- 3) ar prašymas atitinka jam keliamus bendruosius ir specialiuosius reikalavimus.

Lietuvoje teisėjas taip pat šiame etape nustato, ar nėra pagrindų atsisakyti nagrinėti prašymą (paklausimą), ar prašymas (paklausimas) atitinka jam keliamus visus reikalavimus, bei, skirtingai nei Latvijoje, nustato, kokius klausimus būtina išsiaiškinti iki bylos rengimo posėdžiui.

⁶⁸ Latvia Constitutional Court Law 23 str.2 d.//http://www.satv.tiesa.gov.lv/ENG/index_e.htm; prisijungimo laikas: 2006-08-11

⁶⁹ Latvia Constitutional Court Law 20 str.7 d.//http://www.satv.tiesa.gov.lv/ENG/index_e.htm; prisijungimo laikas: 2006-08-11

Kaip pastebėta, atsisakant nagrinėti prašymą (paklausimą) sunkiausia būna nustatyti ar jis grindžiamas teisiniais motyvais, mat Konstitucinio Teismo praktika patvirtina, kad aiškios ribos tarp politinių ir teisinių motyvų paprastai nebūna. O tai svarbu atriboti, siekiant užkirsti kelią Konstitucinio Teismo politizavimui.⁷⁰

Paskirtasis teisėjas nustato ar priimti prašymą ar jį atmesti. Latvijoje numatyta, jog atsisakymą priimti prašymą galima apskūsti per tam tikrus terminus – dvi savaites nuo tokio atsisakymo priimti prašymą gavimo. Tuomet trijų teisėjų sudėties Konstitucinis Teismas per mėnesį nuo skundo gavimo jį išnagrinėja ir priima nutarimą skundą patenkinti ir pradėti bylos nagrinėjimą, arba nutaria atmesti skundą. Lietuvoje tokio skundo galimybė nenumatyta, tačiau čia išankstinį tyrimą atlikęs teisėjas tik pateikia pasiūlymus, o galutinį sprendimą dėl prašymo (paklausimo) gražinimo ar atsisakymo nagrinėti atitinkamai priima Konstitucinio Teismo pirmininkas arba visi teisėjai tvarkomajame posėdyje.

Atsisakymo pagrindai abejose valstybėse yra panašūs, tačiau Latvijos Konstitucinio Teismo įstatyme nėra numatyta tokio svarbaus atsisakymo pagrindo, kai prašyme nurodyto teisės akto atitikimas Konstitucijai jau buvo tirtas Konstituciniame Teisme ir tebegalioja tuo klausimu priimtas Konstitucinio Teismo nutarimas. Taip pat nėra numatyta, jog galima atsisakyti nagrinėti prašymą, kai Konstitucinis Teismas yra pradėjęs nagrinėti bylą dėl to paties dalyko. Tačiau ši problema gali būti išspręsta sujungiant tokius kelis prašymus į vieną bylą.

Estijoje, išnagrinėjus visas bylų kategorijas, pagal Konstitucinės priežiūros proceso įstatymą galima būtų išskirti tokius atsisakymo nagrinėti prašymą atvejus:

- 1) jei prašymas neatitinka įstatymo nustatytų reikalavimų ir per nustatytą laiką prašymo trūkumai nepašalinami;
- 2) jei prašymas nepriklauso Teismo kompetencijai;
- 3) jei trūksta motyvavimo;
- 4) jei teismas savo sprendimo ar nutarimo rezoliucinėje dalyje nepripažino teisės normų akto ar jo dalies prieštaraujančiu konstitucijai;
- 5) jei prašymas perduotas ne per Respublikinę rinkimų komisiją, kuomet turi būti paduodamas tik per ją.

Kaip matome, ne visi atsisakymo pagrindai sutampa. Galima būtų pasakyti, jog Estijoje kai kurių bylų kategorijų prašymams atmesti iš viso teminimi tik du pagrindai – nepriklausymas Teismo kompetencijai bei prašymo neatitikimas įstatymo reikalavimams. Taigi galima būtų daryti išvadą, jog Lietuvoje bei Latvijoje šis klausimas yra geriau bei aiškiau reglamentuotas.

⁷⁰ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius:Lietuvos teisės universitetas, 2001. p.475

Pažymėtina, jog Latvijos ar Estijos įstatyme, skirtingai nei Lietuvos Konstitucinio Teismo įstatyme nėra numatytas „akto galiojimo sustabdymo“ institutas. Visų pirma tai numatyta Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 str. 4 d.: „Respublikos Prezidento teikimas Konstituciniam Teismui ar Seimo nutarimas ištirti, ar aktas sutinka su Konstitucija, sustabdo šio akto galiojimą“. Konstitucinio teismo įstatyme ši norma konkretizuota. Taigi tais atvejais, kai Konstitucinis Teismas gauna minėtų institucijų prašymą ištirti akto atitikimą Konstitucijai ir įstatymams ne vėliau kaip per 3 dienas turi būti atliktas išankstinis tos medžiagos tyrimas ir tvarkomajame Konstitucinio Teismo posėdyje išspręstas klausimas, ar priimti prašymą nagrinėti Konstituciniame Teisme. Jeigu priimamas sprendimas priimti nagrinėti prašymą, Konstitucinio Teismo pirmininkas tuoj pat apie tai oficialiai turi paskelbti „Valstybės žiniuose“, taip pat Konstitucinio Teismo interneto tinklalapyje. Šiame pranešime turi būti nurodomas tikslus ginčijamo akto pavadinimas, jo priėmimo data ir tai, jog pagal Lietuvos Respublikos Konstitucijos 106 straipsnį minėto akto galiojimas sustabdomas nuo šio oficialaus paskelbimo dienos iki Konstitucinio Teismo nutarimo dėl šios bylos paskelbimo. Tais atvejais, kai Konstitucinis Teismas, išnagrinėjęs bylą, priima nutarimą, kad ginčijamas aktas neprieštarauja Konstitucijai, Konstitucinio Teismo pirmininkas tuoj pat apie tai oficialiai paskelbia. Šiame pirmininko pranešime turi būti nurodoma, jog nuo šio nutarimo paskelbimo dienos atstatomas sustabdytojo akto galiojimas.⁷¹

Tačiau vertėtų pastebėti, jog Estijoje Aukščiausiasis Teismas nors ir neturi įgaliojimo sustabdyti teisės akto galiojimą, tačiau jam įstatymas leidžia savo ar proceso dalyvių iniciatyva sustabdyti dar neįsigaliojusio teisės akto ar tarptautinės sutarties įsigaliojimą iki kol nebus paskelbtas Teismo sprendimas.⁷²

Bylos parengimas nagrinėti. Šios stadijos metu sudaromos sąlygos operatyviam ir efektyviam bylos svarstymui. Svarbus vaidmuo čia tenka teisėjui-pranešėjui, kuris iš anksto ištiria teikiamus svarstyti klausimus.

Latvijoje ir Lietuvoje bylą nagrinėti rengia Konstitucinio Teismo pirmininko paskirtas teisėjas. Tiek Lietuvoje, tiek Latvijoje paprastai tai būna išankstinį medžiagos tyrimą atlikęs teisėjas.

Estijos Konstitucinės priežiūros proceso įstatyme vėlgi apie tai nėra konkrečiai kalbama ir greičiausiai tai susiję su tuo, kad kaip jau minėta anksčiau, Estijoje pagrindinė bylos nagrinėjimo forma yra rašytinis procesas.

Latvijos Konstitucinio Teismo teisėjui įstatymas suteikia teisę prašyti iš pareiškėjo, institucijos ar pareigūno, priėmusio aktą, kurio konstitucingumas tikrinamas, papildomų

⁷¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas// Valstybės žinios. – 1993, Nr. 6-120 26 str.

⁷² Закон Эстонской Республики О судопроизводстве в порядке конституционного надзора 12 str.// http://www.rtk.ee/PAE/2004/PAE_11/EVP174.rtf ; prisijungimo laikas: 2006-08-11

paaiškinimų ir dokumentų, taip pat teisę kreiptis į bet kurią valstybinę ar savivaldybės instituciją, įstaigą ar pareigūną, teisę kviešti specialistus, kad pateiktų savo nuomonę. Tačiau, Lietuvos Konstitucinio Teismo teisėjo įgaliojimai šiek tiek platesni – jis turi teisę ir apklausti anksčiau minėtus asmenis bei liudytojus ir pats nuspręsti ar kviešti juos į Teismo posėdį ar ne.

Kai byla parengta nagrinėti, dėl to teisėjas priima sprendimą. Abiejose valstybėse parengiamasis etapas baigiamas Konstitucinio Teismo pirmininko sprendimu, kuriuo byla skiriama nagrinėti Teismo posėdyje, nustatant posėdžio laiką bei vietą.

Lietuvoje įstatymas nustato, jog „bylos nagrinėjimas turi būti užbaigtas ir galutinis nutarimas ar išvada priimti ne vėliau kaip per 4 mėnesius nuo prašymo ar paklausimo gavimo Konstituciniame Teisme dienos, jeigu Konstitucinis Teismas nenustato kitaip“.⁷³ Tuo tarpu Latvijoje vien bylos parengimui nagrinėti galimas trijų mėnesių terminas. O teismo posėdis turi būti skiriamas ne vėliau kaip po trijų mėnesių nuo sprendimo nagrinėti bylą priėmimo.⁷⁴ Taigi Latvijos Konstituciniam Teismui bylai pradėti, parengti ir išnagrinėti skiriama kur kas daugiau laiko nei Lietuvoje.

Teisminis posėdis. Šios stadijos metu nagrinėjamos visos bylos aplinkybės, aiškinamasi teisinė šalių pozicija. Dažniausiai būna žodinė posėdžio forma, nors tam tikrais atvejais galimas ir rašytinis bylos nagrinėjimas.

Estijoje, kaip jau minėta, yra atvirkščiai ir pagrindinė forma yra rašytinė. Įstatyme nustatyti tam tikri atvejai kuomet procesas privalo būti žodinis ir tai yra tuomet, kai nagrinėjami prašymai dėl Riigikogu narių, Respublikos Prezidento, Teisingumo kanclerio ar Valstybės kontrolieriaus pripažinimo negalinčiais ilgą laiką vykdyti savo pareigų.⁷⁵ Kitais atvejais dėl žodinio proceso, savo ar proceso dalyvių iniciatyva, teismas nusprendžia pats, atsižvelgdamas į būtinumą.

Apžvelgus Lietuvos ir Latvijos normas, nustatančias Konstitucinio Teismo posėdžio tvarką, jo etapus bei eigą, reikia pastebėti, jog jos yra labai panašios, išskyrus kelis skirtumus.

Visų pirma, Lietuvos įstatyme įtvirtinta galimybė nušalinti teisėją. Tuo tarpu Latvijoje tokios galimybės nėra. Manychiau tai sietina su ir taip nedideliu teisėjų skaičiumi. Mat jei būtų nušalinti keli teisėjai, tai byla negalėtų būti nagrinėjama dėl nepilnos sudėties Teismo.

Be to, Latvijoje nenumatyta, jog teismo posėdžio metu abiem šalim būtų praneštos teisės ir pareigos, manant, jog pareiškėjui, įstaigai ar pareigūnui, dėl kurių priimto akto ir pradėta byla, atstovautų nepakankamos teisinės kvalifikacijos asmuo.

Bene svarbiausia teismo posėdžio dalis yra įrodymų tyrimas, kuomet visi byloje dalyvaujantys asmenys gali pateikti įrodymus, kad pagrįstų savo poziciją. Pagal Lietuvos

⁷³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas 29 str.// Valstybės žinios. – 1993, Nr. 6-120.

⁷⁴ Latvia Constitutional Court Law 22 str.7d., 11 d.//http://www.satv.tiesa.gov.lv/ENG/index_e.htm; prisijungimo laikas: 2006-08-11

⁷⁵ Закон Эстонской Республики О судопроизводстве в порядке конституционного надзора 51 str.3.d.// http://www.rtk.ee/PAE/2004/PAE_11/EVP174.rtf ; prisijungimo laikas: 2006-08-11

Konstitucinio Teismo įstatymo 34 str. Įrodymais pripažįstami bet kokie faktiniai duomenys, kuriais remdamasis Konstitucinis Teismas konstatuoja esant aplinkybių, pagrindžiančių dalyvaujančių byloje asmenų reikalavimus bei atsikirtimus, arba jų nesant. Tie duomenys nustatomi remiantis dalyvaujančių byloje asmenų paaiškinimais, liudytojų parodymais, rašytiniais įrodymais, daiktiniais įrodymais ir ekspertų išvadomis.

Estijoje įrodymai konstituciniame teisiniame procese suprantami kaip ir civiliniame procese. Estijos civilinio proceso kodekse įtvirtinta, kad įrodymai suprantami kaip bet kokia informacija, kurios pagalba teismas nustato faktų buvimą ar trūkumą, kuriais remiasi šalių ir kitų dalyvaujančių byloje asmenų reikalavimai ir prieštaravimai, ir kiti faktai, tinkami teisingam teismo klausimo išsprendimui. Įrodymais gali būti liudytojo parodymai, trečiųjų asmenų pareiškimai, dokumentiniai bei materialiniai įrodymai, vietos apžiūra bei ekspertų nuomonės.⁷⁶

Tuo tarpu Latvijos Konstitucinio Teismo įstatymas apie įrodymus, bei įrodymų tyrimą nekalba.

Kita posėdžio dalis yra teisminiai ginčai, kuomet pasisako abiejų šalių atstovai. Lietuvoje paskutinio žodžio teisė visada priklauso suinteresuotam asmeniui ir jo atstovui.⁷⁷

Latvijoje Konstitucinio Teismo posėdis baigiamas posėdžio pirmininkui pranešant nutarimo paskelbimo laiką. Taigi, šiuo atveju nutarimo priėmimas ir paskelbimas nelaikomas posėdžio sudedamąja dalimi.

Sprendimo priėmimas. Šioje stadijoje konstitucinės justicijos institucijos teisėjai priima galutinį sprendimą ir jį paskelbia viešai. Sprendimas dėl akto nekonstitucingumo gali liesti tiek visą aktą, tiek jo dalį. Prašymas ištirti tam tikrą klausimą ir nulemia kas gali būti išspręsta. Priimami sprendimai, priklausomai nuo specifikos ir turinio, gali vadintis įvairiai (šiame darbe apie priimamų sprendimų rūšis bus kalbama sekančioje dalyje). Baltijos šalyse, kaip įprasta ir daugelyje šalių, sprendimai priimami balsavimo būdu pasitarimų kambaryje, kuriame gali būti tik byla nagrinėję teisėjai.

Taigi, apibendrinant galima būtų pasakyti, kad Lietuvos ir Latvijos konstitucinis teisminis procesas yra panašus, tačiau Estijos jis palyginti skiriasi. Visų pirma tuo, jog Estijoje pagrindinė proceso forma yra rašytinė, kas sąlygoja ir kitų teisminių stadijų neaiškų atskyrimą bei reglamentavimą. Tuo tarpu Lietuvoje ir Latvijoje įstatymai gan detalai nustato šias stadijas ir įvairius reikalavimus bei procedūras.

⁷⁶ Estonian Code of Civil Procedure 90 str.//

http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?tyyp=SITE_ALL&ptyyp=I&m=000&query=code&nups.x=25&nups.y=1; prisijungimo laikas 2006-09-24.

⁷⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas 51 str.3 d.// Valstybės žinios. – 1993, Nr. 6-120.

9. BALTIJOS ŠALIŲ KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS INSTITUCIJŲ SPRENDIMŲ RŪŠYS BEI PRIVALOMUMAS

Teismui išnagrinėjus bylą, priimamas galutinis sprendimas. Pastarasis taip pat turi atitikti tam tikrą formą, kuri dažniausiai nustatoma įstatymu. Galima būtų pastebėti, kad Lietuvos ir Latvijos įstatymų reikalavimai galutinio sprendimo turinio ir formai yra labai panašūs ir esminių skirtumų nėra. Tuo tarpu Estijos Konstitucinės priežiūros teismo proceso įstatyme vėlgi nėra pateikti jokie tikslūs reikalavimai galutinio Konstitucinės priežiūros rūmų sprendimui – nei šio sprendimo turiniui nei formai. Vienintelis reikalavimas įtvirtintas šiame įstatyme sprendimui yra tai, kad jis turi būti motyvuotas.⁷⁸

Konstitucinės justicijos institucijų priimami baigiamieji teisės aktai gali būti vadinami įvairiai (nutarimai, sprendimai), tačiau dažniausiai vartojama apibendrinanti šių aktų sąvoka “sprendimai“. Ši sąvoka, siekiant išvengti painiavos, ir bus naudojama darbe, kalbant apie Latvijos ir Estijos konstitucinės justicijos institucijų priimamus baigiamuosius teisės aktus.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje minimos dvi aktų rūšys: 105 str. 1 d. nustatyta, kad Konstitucinis Teismas nagrinėja ir priima sprendimą, o 3 d. Nurodyta, kad Teismas tam tikrais atvejais teikia išvadas. Konstitucinio Teismo įstatyme minima dar viena teisės akto forma – nutarimas. Konkretūs Konstitucinio Teismo aktų pavadinimai, t.y. nutarimas, išvada, sprendimas, atspindi specifinę kiekvienos rūšies akto paskirtį, nevienodą jų teisinę reikšmę bei skirtingus sukuriamus teisinius padarinius.

Visus Konstitucinio Teismo aktus jungia ir tam tikri bendri požymiai:

- 1) jie išreiškia Konstitucinio Teismo poziciją dėl vienu ar kitu teisiniu reiškinium;
- 2) panaši vidinė struktūra (išskyrus sprendimus procesiniais klausimais) - akto pavadinimas, įvadinė dalis, konstatuojamoji (motyvuojamoji) dalis, rezoliucija.⁷⁹

Nutarimus, kaip baigiamuosius aktus, Lietuvos Konstitucinis Teismas priima išnagrinėjus bylą dėl ginčijamo teisės akto konstitucingumo ar teisėtumo. Jų reikšmė yra išskirtinė, nes nutarimais Konstitucinis Teismas įvertina įstatymų leidžiamosios bei vykdomosios valdžios aktų atitikimą Konstitucijai.

Nutarimai, kuriais pripažįstama, kad nagrinėtas teisės aktas (jo dalis), prieštarauja Konstitucijai (įstatymams) turi įstatymo galią ir yra privalomi visoms valdžios institucijoms, teismams, visoms įmonėms, įstaigoms bei organizacijoms, pareigūnams bei piliečiams. Be to,

⁷⁸ Закон Эстонской Республики О судопроизводстве в порядке конституционного надзора 57 str.3.d.// http://www.rtk.ee/PAE/2004/PAE_11/EVP174.rtf ; prisijungimo laikas: 2006-08-11

⁷⁹ Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius:Lietuvos teisės universitetas, 2001. p.462

Konstitucinio Teismo įstatyme nustatyta, kad neturi būti vykdomi sprendimai, pagrįsti teisės aktais, kurie pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai ar įstatymams, jeigu tokie sprendimai nebuvo įvykdyti iki atitinkamo Konstitucinio Teismo nutarimo įsigaliojimo. Šie aktai nebegali būti taikomi nuo tos dienos, kai toks Konstitucinio Teismo nutarimas paskelbiamas oficialiai.⁸⁰ Taigi toks teisės aktas (ar jo dalis) netenka galios Konstitucinio Teismo nutarimo paskelbimo „Valstybės žiniuose“ dieną.

Pažymėtina, kad nei Lietuvos Respublikos Konstitucijoje, nei Konstitucinio Teismo įstatyme nėra vartojamos sąvokos „panaikinamas“, „anuliuojamas“ ir pan. Tačiau Konstitucijos 107 str. 1 d. formuluotė, kad ginčijamas teisės aktas (ar jo dalis) „negali būti taikomi nuo tos dienos, kai oficialiai paskelbiamas Konstitucinio Teismo sprendimas“, leidžia daryti išvadą, kad tai yra pripažinto nekonstituciniu teisės akto (ar jo dalies) galios nutraukimas, kas savo teisiniais padariniais prilygsta jo anuliavimui ar panaikinimui. Taigi nereikalingas ir joks specialus ar papildomas pripažinto nekonstituciniu teisės akto panaikinimas.⁸¹

Tie nutarimai, kuriais pripažįstama, jog teisės aktas (ar jo dalis) neprieštarauja Konstitucijai (įstatymams), nors ir nesukelia realių permainų teisinio reguliavimo srityje, tačiau taip pat turi įstatymo galią.

Visi nutarimai yra skelbiami Lietuvos Respublikos vardu, yra galutiniai bei neskundžiami. Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo išaiškinimą, formuluotė „yra galutiniai ir neskundžiami“ reiškia, kad Konstitucinio Teismo nutarimai, išvados, sprendimai, kuriais yra baigiama konstitucinės justicijos byla, t. y. Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai, yra privalomi visoms valdžios institucijoms, teismams, visoms įmonėms, įstaigoms bei organizacijoms, pareigūnams ir piliečiams, neišskiriant nė paties Konstitucinio Teismo: Konstitucinio Teismo baigiamieji aktai yra privalomi ir pačiam Konstituciniam Teismui, jie suvaržo Konstitucinį Teismą tuo atžvilgiu, kad jis negali jų pakeisti arba jų peržiūrėti, jeigu tam nėra konstitucinio pagrindo.⁸²

Latvijoje Konstitucinio Teismo sprendimas, kaip ir nutarimas Lietuvoje yra galutinis ir neskundžiamas. Jis yra privalomas visoms valdžios ir savivaldos institucijoms, įstaigoms bei pareigūnams, įskaitant teismus bei juridinius ir fizinius asmenis.⁸³

Galima būtų paminėti, jog ankstesnėje Latvijos Konstitucinio Teismo įstatymo redakcijoje buvo nustatyta, jog kiekvienas teisės aktas ar norma, Teismo pripažintas prieštaraujančiu aukštesnei

⁸⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas 72 str.// Valstybės žinios. – 1993, Nr. 6-120.

⁸¹ Lapinskas K. Teisės šaltiniai ir konstitucinės priežiūros institucijų baigiamieji aktai// Konstitucinis teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje (Konferencijų medžiaga). Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas, 1995. p.90

⁸² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. Redakcija), Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. Redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. Redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai// Valstybės žinios. 2006-03-31, Nr. 36-1292.

hierarchijoje teisės normai, laikomas negaliojančiu nuo Konstitucinio Teismo nutarimo paskelbimo dienos. Tačiau 2000 m. įstatymo pataisos nustatė, analogišką tvarką kaip ir Lietuvoje, t.y. teisės norma (aktas), prieštaraujanti aukštesnės juridinės galios teisės normai, laikoma negaliojančia nuo Konstitucinio Teismo sprendimo viešo paskelbimo, jei Konstitucinis Teismas nenustatė kitaip.⁸⁴

Pats sprendimas yra priimamas teisėjų pasitarimo kambaryje viešai neskelbiant balsavimo rezultatų, analogiškai kaip ir Lietuvoje. Sprendimas priimamas balsų dauguma, tačiau skirtingai nei Estijoje ar Lietuvoje, kurioje pagal Konstitucinio Teismo įstatymo 55 str. 2 d., balsams pasiskirsčius po lygiai, lemia posėdžio pirmininko balsas, Latvijoje tokiu atveju priimamas sprendimas, kad nagrinėjama teisės norma (normų aktas) neprieštaruja aukštesnės hierarchijos teisės normai.⁸⁵ Pats sprendimo turinys ir forma atitinka Lietuvos Konstitucinio Teismo nutarimo turinį ir formą, tačiau Latvijoje, vėlgi skirtingai nuo Lietuvos, skelbiant šį sprendimą visi Konstitucinio Teismo teisėjai stovi.

Estijoje Aukščiausiajam Teismui išnagrinėjus bylą priimamas sprendimas, kuris įsigalioja nuo jo viešo paskelbimo. Esant abstrakčiai teisės normų kontrolei, toks sprendimas yra privalomas visiems, t.y. turi *erga omnes* veikimą. Esant konkrečiai kontrolei, bendrosios kompetencijos ar administracinio teismo sprendimas dėl teisės akto nekonstitucingumo visų pirma veikia *inter partes*, tačiau po Aukščiausiojo Teismo sprendimo tampa privalomu visiems. Teisės aktas ar jo dalis tampa negaliojančiu nuo Teismo sprendimo paskelbimo ir nereikalauja jokių kitų papildomų parlamento ar kitos institucijos sprendimų.

Lietuvos Respublikos Konstitucijoje taip pat numatyti keturi atvejai, kuomet Konstitucinis Teismas teikia išvadas. Jos savo teisine galia ir padariniais skiriasi nuo nutarimų. Visų pirma, išvados yra tik patarimo pobūdžio, o galutinį sprendimą priima Seimas. Be to, skirtingai nuo nutarimų, išvados yra skelbiamos ne Lietuvos Respublikos vardu, bet išreiškia tik Konstitucinio Teismo poziciją svarstomu klausimu.

Latvijos Konstituciniame Teisme bei Estijos Aukščiausiajame Teisme, kitaip nei Lietuvos, išvados neteikiamos. Čia kiekviena byla nagrinėjama iš esmės ir yra priimamas galutinis sprendimas. Iš Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 73 str. numatytų atvejų, kada galima prašyti pateikti išvadas, net trys bylų kategorijos iš viso nepriklauso Latvijos Konstitucinio Teismo jurisdikcijai.

⁸³ Latvia Constitutional Court Law 32 str. 1,2 d.// http://www.satv.tiesa.gov.lv/ENG/index_e.htm; prisijungimo laikas: 2006-08-11

⁸⁴ Latvia Constitutional Court Law 32 str. 3 d.//http://www.satv.tiesa.gov.lv/ENG/index_e.htm; prisijungimo laikas: 2006-08-11

⁸⁵ Latvia Constitutional Court Law 30 str. 3 d.//http://www.satv.tiesa.gov.lv/ENG/index_e.htm; prisijungimo laikas: 2006-08-11

Daugumos konstitucinės justicijos institucijų sprendimuose neatsispindi teisėjų balsavimo rezultatai. Taip pat neleidžiama viešinti atskirosios nuomonės. Dažniausiai atskirosios nuomonės arba prijungiamos prie bylos medžiagos, arba pateikiamos po galutinio sprendimo pavišimo, arba neskelbiamos. Kai kuriose valstybėse netgi galimas atskirosios nuomonės inkorporavimas į galutinį sprendimą.⁸⁶

Estijoje teisėjas, nesutinkantis su sprendimu ar jo motyvavimu, turi teisę savo atskirąją nuomonę pridėti prie sprendimo.⁸⁷ Tačiau kyla klausimas, jei procesas vyksta žodžiu, ar paskelbiant galutinį sprendimą ji taip pat skelbiama ar ne? Latvijos Konstitucinio Teismo įstatymas taip pat numato atskirosios nuomonės galimybę, tačiau čia aiškiai nustatyta, jog ji prie bylos pridedama, tačiau teismo posėdyje ji nėra skelbiama.⁸⁸ Tuo tarpu Lietuvoje atskiroji nuomone negalima.

Taigi, apibendrinant galima pasakyti, kad Latvijoje ir Estijoje konstitucinės justicijos institucijų priimami sprendimai, o Lietuvoje - nutarimai, nepaisant jų skirtingo pavadinimo, turi tą pačią reikšmę – tai yra baigiamieji teisės aktai, kuriais galutinai išsprendžiama byla. Šie baigiamieji aktai visose trijose valstybėse pasižymi tuo, jog yra privalomi visiems valstybės subjektams ir neskundžiami. Tik Lietuvos Konstitucinio Teismo yra priimamos rekomendacinio pobūdžio išvados. Išsiskyrus nuomonėms, Latvijoje ir Estijoje yra numatyta ir atskirosios nuomonės galimybė, kuri pridedama prie sprendimo.

⁸⁶ Витрук Н. В. Конституционное правосудие. Москва: Юнит, 1998. С.259

⁸⁷ Закон о судопроизводстве в порядке конституционного надзора 57 с.//

http://www.rtk.ee/PAE/2004/PAE_11/EVP174.rtf ; prisijungimo laikas: 2006-08-11

⁸⁸ Latvia Constitutional Court Law 30 str. 5d.// http://www.satv.tiesa.gov.lv/ENG/index_e.htm; prisijungimo laikas: 2006-08-11

IŠVADOS

1. Lyginamosios konstitucinės teisės teorijoje išskiriami du klasikiniai konstitucinės justicijos modeliai: amerikietiškas konstitucinės kontrolės modelis, kuomet konstitucijos apsaugą vykdo visa teismų sistema, sprendžiant konkrečias bylas, bei europietiškas modelis, kuriame konstitucinę priežiūrą atlieka specialios institucijos (dažniausiai konstituciniai teismai).

2. Modifikuotą amerikietiškojo modelio variantą, kuomet konstitucinės justicijos funkciją vykdo tik aukščiausia teisminė institucija, o kiti teismai neturi teisės spręsti apie teisės normų akto konstitucingumą pasirinko Estija, kurioje konstitucinę kontrolę vykdo Aukščiausiojo Teismo kolegija. Tuo tarpu Lietuva ir Latvija priimtinesnis pasirodė europietiškas konstitucinės justicijos modelis ir jose buvo įsteigti specializuoti Konstituciniai Teismai.

3. Lyginant Lietuvos, Latvijos bei Estijos valstybes pagal įvairias konstitucinės kontrolės formas pastebima daug panašumų. Svarbus bendras bruožas – visų trijų Baltijos šalių konstitucinės justicijos institucijų sprendimai galioja tik į ateitį. Kaip pagrindinius skirtumus galima būtų išskirti, jog Estijoje aiškiai numatyta valstybės teisės aktų prevencinės kontrolės galimybė, tuo tarpu Lietuvoje ir Latvijoje jai galima būtų priskirti tik tarptautinių sutarčių konstitucingumo tikrinimą. Pastebėtina, jog Latvijoje nėra įtvirtinta konsultacinė konstitucinė kontrolė.

4. Baltijos šalys savo konstitucijose įtvirtino konstitucinės kontrolės institutą bei priėmė jos vykdymui reikalingus teisės aktus tik po nepriklausomybės atkūrimo. Nors visose trijose valstybėse idėjų apie tai jau buvo ir tarpukaryje, tačiau tam tuo metu kliudė nepalanki politinė situacija.

5. Žvelgiant į Estijos Respublikos pasirinktą variantą, neabejotina, jog jos konstitucinės justicijos institucija yra teisminės valdžios dalis. Tuo tarpu Lietuvos ir Latvijos Konstitucinių Teismų vieta valdžios institucijų sistemoje nėra tokia aiški. Ilgą laiką mokslininkų diskutuota dėl specializuotų konstitucinės kontrolės institucijų vietos. Tačiau neseniai Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas savo nutarime išaiškino, jog Konstitucinis Teismas visgi laikytinas teismų sistemos dalimi. Taigi visų trijų Baltijos valstybių konstitucinės justicijos institucijos priskiriamos tai pačiai – teisminei – valdžiai. Pažymėtina, kad sėkmingam konstitucinės justicijos funkcijų vykdymui ypač svarbu yra institucijų autonomiškumo bei nepriklausomumo užtikrinimas.

6. Visų trijų valstybių konstitucinės justicijos institucijų teisėjų paskyrimo dalyvauja ir įstatymų leidžiamoji, ir vykdomoji, ir teisminė valdžia. Nustatytų kadencijų trukmė yra skirtinga. Svarbiausi ypatumai yra tai, jog tik Lietuvoje numatyta rotacija ir tik Estijoje yra galimybė užimti šias pareigas dvi kadencijas. Reikalavimai kandidatams į teisėjus numatyti panašūs. Latvijoje ir Estijoje dar papildomai išskirtos asmenų grupės, kurie negali būti teisėjais. Visose institucijose darbui vadovauja pirmininkas, kurio funkcijos visose trijose Baltijos šalyse ypatingai nesiskiria.

7. Baltijos šalių konstitucinės justicijos institucijų teisėjų teisinis statusas atitinka svarbią šių institucijų vietą valstybių valdžios institucijų sistemoje. Jiems suteikiamos neliečiamybės

garantijos, nustatytas atleidimo atvejų sąrašas, numatytos socialinės ir materialinės garantijos, tam tikri veiklos apribojimai – visa tai sudaro reikiamas sąlygas tinkamai bei nepriklausomai nuo jokių kitų subjektų vykdyti svarbias ir atsakingas konstitucingumo užtikrinimo pareigas.

8. Konstitucinės justicijos institucijų kompetencija Baltijos šalyse yra apibrėžta atitinkamuose teisės aktuose: Lietuvoje - Konstitucijoje, Estijoje bei Latvijoje – įstatymuose. Taigi neabejotina, jog Lietuva pasirinko geresnį, stabilesnį variantą. Plačiausi įgaliojimai, susiję su įvairios hierarchijos teisės normų aktų atitikimu Konstitucijai ir įstatymams yra suteikti Latvijos Respublikos Konstituciniam Teismui. Estijoje taip pat numatyta gana didelė teisės aktų įvairovė, kurių konstitucingumas gali būti patikrintas. Tuo tarpu Lietuvoje numatyta galimybė tikrinti tik įstatymų, tarptautinių sutarčių, Prezidento bei Vyriausybės aktų konstitucingumą. Tačiau Lietuvoje bei Estijoje, skirtingai nei Latvijoje, konstitucines justicijos institucijai yra suteikta teisė spręsti ir įvairius kitus klausimus, liečiančius ne tik teisės normų aktų konstitucingumo priežiūrą. Visų valstybių konstitucinės justicijos institucijų įgaliojimų sąrašas yra įtvirtintas baigtiniu sąrašu, nenumatant galimybės joms savarankiškai praplėsti savo kompetenciją.

9. Palyginus subjektų ratą, matyti, kad jis gana skirtingas, išskyrus tokius bendrus subjektus kaip parlamentas ar parlamentarų grupė, prezidentas, vyriausybė bei teismai. Galima teigti, jog Lietuvoje galinčių kreiptis į Konstitucinį Teismą subjektų ratas yra siauriausias iš visų trijų Baltijos valstybių. Atitinkamai plačiausias subjektų ratas yra Latvijoje, kurioje, po pataisų, įstatymas suteikė galimybę kreiptis į Konstitucinį Teismą asmenims su konstituciniu skundu, žinoma, įvykdžius nustatytas sąlygas. Tačiau jau ir Lietuvoje svarstoma galimybė plėsti subjektų ratą bei įtvirtinti individualaus konstitucinio skundo galimybę.

10. Konstituciniai teisminiai procesai Lietuvoje ir Latvijoje yra labai panašūs, tačiau Estijos jis palyginti skiriasi. Visų pirma tuo, jog Estijoje pagrindinė proceso forma yra rašytinė, kas sąlygoja ir kitų teisminių stadijų neaiškų atskyrimą bei reglamentavimą. Tuo tarpu Lietuvoje ir Latvijoje įstatymai gan detalai nustato šias stadijas, įvairius reikalavimus bei procedūras.

11. Latvijoje ir Estijoje konstitucinės justicijos institucijų priimami sprendimai, o Lietuvoje - nutarimai, nepaisant jų skirtingo pavadinimo, turi tą pačią reikšmę – tai yra baigiamieji teisės aktai, kuriais galutinai išsprendžiama byla. Šie baigiamieji aktai visose trijose valstybėse pasižymi tuo, jog yra privalomi visiems valstybės subjektams ir neskundžiami. Tik Lietuvos Konstitucinio Teismo yra priimamos rekomendacinio pobūdžio išvados. Išsiskyrus nuomonėms, Latvijoje ir Estijoje yra numatyta ir atskirosios nuomonės galimybė, kuri pridedama prie sprendimo.

Literatūros sąrašas

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija 1992 m. spalio 25 d.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas// Valstybės žinios. – 1993, Nr. 6-120
3. Lietuvos Respublikos įstatymas Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos// Valstybės žinios. - 1992 m. lapkričio 6 d.
4. Konstitucinio Teismo 2006 m. birželio 06 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 5statymo 1 straipsnio pavadinimo „Konstitucinis teismas – teisminė institucija“ ir šio straipsnio 3 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios. 2006-06-10, Nr. 65-2400.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. Redakcija), Lietuvos Respublikos Teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. Redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. Redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“// Valstybės žinios. 2006-03-31, Nr. 36-1292.

Specialioji literatūra

6. Birmontienė T., Jarašiūnas E., Kūris E. ir kt. Lietuvos konstitucinė teisė. Vilnius:Lietuvos teisės universitetas, 2001.
7. Dziegoraitis A. Konstitucinis Teismas ir teisinė valstybė// Justitia. 1998, Nr.4.
8. Endzinš A. Latvijos Respublikos ir Lietuvos Respublikos Konstituciniai Teismai: panašumai ir skirtumai// Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998.
9. Favoreu L. Konstituciniai teismai. Vilnius: Garnelis, 2001.
10. Jarašiūnas E. Parlamentas, įstatymai ir konstitucinė justicija// Justitia. 1997, Nr. 6.
11. Jurčys P. Ar jau laikas įtvirtinti individualaus konstitucinio skundo institutą ?// Teisės žinios. 2005, Nr.4 (12).
12. Konstitucinio reguliavimo įvairovė: Kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2006.
13. Kūris E. Konstitucinė justicija Lietuvoje: pirmasis dešimtmetis// Justitia. 2003, Nr. 3-4 (45-46).
14. LTU Užsienio šalių konstitucijos. Mokomasis leidinys. Vilnius, 2004.

15. Lapinskas K. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas valstybės valdžių sistemoje// Konstitucinis teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje (Konferencijų medžiaga). Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1995.
16. Lapinskas K. Teisės šaltiniai ir konstitucinės priežiūros institucijų baigiamieji aktai// Konstitucinis teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje (Konferencijų medžiaga). Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas, 1995.
17. Maruste R. Estijos konstitucinės teisės raida ir problemos // Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis. Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 1998.
18. Romeris M. Konstitucinės ir teismo teisės pasieniuose. Vilnius: Pozicija, 1994.
19. Rinkevičius V. Šešeri Konstitucinio Teismo metai// Justitia. 1999, Nr.1.
20. Taube C. Constitutionalism in Estonia, Latvia and Lithuania. A study in comparative constitutional law. Uppsala: Iustus Forlag, 2001.
21. Sinkevičius V. Įstatymas Konstitucinio Teismo nutarimuose// Teisė. 2004, Nr.50.
22. Šedbaras S. Konstitucinis teismas: kas tai ir kam to reikia// Justitia. 1996, Nr.1.
23. Šileikis E. Alternatyvi konstitucinė teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
24. Vilkickas E. Konstitucinio Teismo išaiškinimas –imperatyvas ar rekomendacija// Justitia. 1998, Nr. 2.
25. Vaitekienė E., Vidrinskaitė S. Lietuvos knstitucinės teisės įvadas. Vilnius: Justitia, 2001.
26. Valančius K.L. Lietuvos Valstybės Konstitucijos. Vilnius: UAB Ekonomikos mokymo centras, 2001.
27. Žilys J. Konstitucinis teismas – teisinės ir istorinės prielaidos. Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras.
28. Žilys J. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas: įkūrimo prielaidos ir vaidmuo užtikrinant konstitucinį teisingumą valstybėje// Konstitucinis teismas ir konstitucingumo garantijos Lietuvoje (Konferencijų medžiaga). Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas, 1995.
29. Баглая М. Б., Лейбо Ю. И., Энтина Л. М. Конституционное право зарубежных стран Москва: Издательство Норма, 2002.
30. Брежнев О.Б. “Американская модель” судебного конституционного контроля (генезис и основные черты)// Конституционное и муниципальное право. 2005, Н.6.
31. Витрук Н. В. Конституционное правосудие. Москва: Юнит, 1998.
32. Клитас А. А. Конституционная юстиция в зарубежных странах. Москва: Международные отношения, 2004.
33. Ковлер А.И., Чиркин В.Е., Юдин Ю.А. Сравнительное конституционное право. Москва: Манускрипт, 1996.

34. Кряжков В.А., Лазарев Л. В. Конституционная юстиция в Российской Федерации. Москва: БЕК, 1998.
35. Страшун Б. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран Москва: Норма, 2005.
36. Страшун Б. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. Часть общая. Москва: БЕК, 2000.
37. Чиркин В. Е. Сравнительное конституционное право. Москва: Международные отношения, 2002.

Internetiniai šaltiniai

38. Latvia Constitutional Court Law
http://www.satv.tiesa.gov.lv/ENG/index_e.htm; prisijungimo laikas: 2006-08-11
39. Estonia Courts System Act
<http://www.legislationline.org/legislation.php?tid=112&lid=2300&less=false>; prisijungimo laikas: 2006-07-29
40. Estonian Code of Civil Procedure
http://www.legaltext.ee/en/andmebaas/ava.asp?tyyp=SITE_ALL&ptyyp=I&m=000&query=code&nups.x=25&nups.y=1 ; prisijungimo laikas 2006-09-24.
41. Закон Эстонской Республики О судопроизводстве в порядке конституционного надзора
http://www.rtk.ee/PAE/2004/PAE_11/EVP174.rtf ; prisijungimo laikas: 2006-08-11
42. Rules of Procedure of the Constitutional Court of the Republic of Latvia
<http://www.satv.tiesa.gov.lv/ENG/STRegl.htm>; prisijungimo laikas: 2006-08-11
43. Latvijos Konstitucinio Teismo internetinis puslapis <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=3>; prisijungimo laikas: 2006-12-03.
44. Estijos Aukščiausiojo Teismo puslapis <http://www.nc.ee/?lang=ru>; prisijungimo laikas: 2006-12-03.
45. Venecijos komisijos informacinis portalas <http://www.venice.coe.int/docs/1998/> prisijungimo laikas: 2006-09-23.
46. Svarstoma piliečių galimybė kreiptis į KT//
<http://www.delfi.lt/news/economy/law/article.php?id=11397749>; prisijungimo laikas: 2006-12 - 03.

KONSTITUCINĖS JUSTICIJOS INSTITUCIJOS BALTIJOS ŠALYSE (ESTIJA, LATVIJA, LIETUVA)

SANTRAUKA

Raktiniai žodžiai: konstitucija, konstitucinė justicija, konstitucinis teismas, Baltijos šalys.

Darbe siekiama palyginti Estijos, Latvijos bei Lietuvos konstitucinės justicijos institucijas, atskleisti jų panašumus bei skirtumus. Dėmesys kreipiamas į šių institucijų vietą valstybės valdžiu sistemoje, formavimo tvarką, teisėjų statusą, institucijų jurisdikciją, proceso pagrindinius bruožus bei priimamų sprendimų galią.

Kiekvienos demokratinės valstybės teisinio sistemos pagrindas yra konstitucija, todėl svarbus jos viršenybės užtikrinimas. Neginčytinai svarbią vietą konstitucingumo užtikrinimui valstybėje užima konstitucinės justicijos institucijos.

Šiame tiriamajame darbe yra analizuojamos glaudžiais ryšiais susijusiose kaimyninėse Lietuvos, Latvijos bei Estijos valstybėse konstitucingumo kontrolę atliekančios institucijos. Lietuvoje bei Latvijoje šią funkciją atlieka specialiai tam įsteigti Konstituciniai Teismai, tuo tarpu Estijoje ši funkcija priskirta bendros teismų sistemos aukščiausiai institucijai – Aukščiausiajam Teismui, o tiksliau vienam iš šio teismo sudėtinių dalių – Konstitucinės priežiūros rūmams.

Baigiamajame darbe trumpai apžvelgiami pagrindiniai konstitucinės justicijos modeliai bei rūšių įvairovė, Baltijos šalių konstitucinės justicijos institucijų susiformavimo istorija. Analizuojama, kodėl šios institucijos laikytinos bendrosios teismų sistemos dalimi. Remiantis daugiausiai aprašomuoju, lyginamuoju bei analizės metodais nagrinėjama šių institucijų suformavimo tvarka, teisėjų teisinis statusas, priimamų baigiamųjų aktų galia, kas iš esmės gana panašu visose trijose valstybėse. Išanalizavus visų trijų institucijų kompetenciją pastebimi tiek įtvirtinimo, tiek apimties skirtumai. Apžvelgus subjektų, turinčių teisę kreiptis į šias konstitucinės justicijos institucijas, ratą atkreipiamas dėmesys, kad kol kas Lietuvoje jis siauriausias. Palyginus konstitucinius teisminius procesus daug panašumų pastebima tarp Latvijos ir Lietuvos procesų, kurie palyginti detalčiai reglamentuoti, skirtingai nuo Estijos, kur pagrindinė proceso forma rašytinė bei nėra aiškaus stadijų atskyrimo.

THE INSTITUTIONS OF THE CONSTITUTIONAL JUSTICE IN THE BALTIC STATES (ESTONIA, LATVIA, LITHUANIA)

SUMMARY

Keywords: constitution, constitutional justice, constitutional court, Baltic States.

In this work author pursuing to compare Estonian, Latvian and Lithuanian institutions of the constitutional justice, bring out similarities and differences. To take notice of place of these institutions in states government system, method of formation, judge status, jurisdiction of institutions, process basic features, and determined judgments legal force.

Of every democratic countries law systems fundament is constitution, so it is very important to guarantee the supremacy of law. Undoubtedly institutions of constitutional justice takes up one of the important place in assurance of constitutional conformity in state.

author analyses institutions which implement constitutional control in most related neighbor countries: Lithuania, Latvia and Estonia. In Lithuania and Latvia to fulfill this function there are established special institutions – Constitutional courts, meanwhile in Estonia this function is dedicated to supreme instance of common court system – Supreme Court, and if to make clear, one of constituent part of this court – Constitutional Review Chamber.

Also, the fundamental models of constitutional justice and it's variety, and the history of constitutional justice institutions in Baltic states were discussed in brief in this work. Author analyses, why these institutions are considered to be a part of common court system. Basing on descriptive, comparative and analysis method were investigated the order of these institution formation, legal status of judges, the power of courts resolutions, what is rather similar in all three country's. After analysis of all three institutions competence there are noticed some differences in establishing and structure. To take into consideration subjects, who can apply to these constitutional justice institutions, author notices that the narrowest number of applicants is determined in Lithuania. To take in comparison process in constitutional justice institutions, author finds many similarities between Lithuanian and Latvian processes, which are regulated in details, differently than in Estonia, where the basic process form is written and there is no clear separation between process stages.